

DR. FRA ARKANĐEO NUIĆ

(1896.-1945.)

Jedan od trojice profesora širokobriješke gimnazije, koje su partizani ubili na Širokom Brijegu 7. veljače 1945., bio je i dr. fra Arkandeo Nuić - i to najstariji od njih, a bilo mu je niti 50 godina! Ono što se može i treba reći na samome početku jest da je fra Arkandeo bio zacijelo najnačitaniji profesor na Gimnaziji, a usudio bih se reći i među svim hercegovačkim franjevcima toga vremena. Lako je čitao i redovito pratio literaturu na svjetskim jezicima, prije svega na francuskom, potom na njemačkome, a dijelom i na engleskom jeziku, te o tome pisao prikaze, ponekad i prijevode i objavljavao u domaćim katoličkim časopisima. I sam je pisao znanstvene i poučne članke, i to iz različitih znanstvenih područja. U nastavku ćemo pokušati dati i jedan opći prikaz njegovih pisanih radova. I sav taj plodni život kao profesora, znanstvenika i zauzetoga katoličkog intelektualca prekinuo je zločinački metak u potiljak u hladnoj veljači 1945. godine.

Djetinjstvo i školovanje

Fra Arkandeo je rođen u Drinovcima 21. veljače 1896. u obitelji Nuić koja je dala lijepi broj franjevac, od kojih su neki bili veoma ugledni i cijenjeni. Najstariji od njih, među narodom do danas najpoznatiji, bio je fra Anđeo Nuić (1850.-1916.), pisac ili bolje priređivač *Molitvenika fra Anđela Nuića*, koji je do danas tiskan u 23 izdanja i više stotina tisuća primjeraka. Otvorio je i prvi muzej (arheološku zbirku) u Bosni i Hercegovini, 1884. godine u samostanu na Humcu.¹ Osim fra Anđela i fra Arkandela iz te drinovačke obitelji su i sljedeći franjevci: fra Viktor st. (1890.-

1 O njegovu životu i radu tiskana je zasebna monografija, u kojoj su objavljeni i njegovi pisani radovi: Robert JOLIĆ - Ante MARIĆ (prir.), *Fra Anđeo Nuić - život i djelo. U prigodi 160. obljetnice rođenja (1850.-2010.)*, Mostar, 2010.

1953.); fra Anđelko, bratić fra Arkandžlov (1908.-1945.), kojega su također ubili partizani; fra Pio, arhitekt (1910.-1988.); fra Vinko (1910.-1980.) i dr. fra Viktor ml. (1936.-2019.), crkveni pravnik.²

Dana 21. veljače 1896. u Drinovcima se rodio sin u obitelji Petra (Perka) Nuića i Šime rođ. Perić. Krstio ga je sutradan župnik fra Blaž Jerković, a kum je bio Ante Tomas iz Drinovaca. Djetetu su nadjenuli ime Nikola. Krizmao ga je biskup fra Paškal Buconjić, rođen također u Drinovcima, 3. studenoga 1901., a kum na krizmi bio je Frano Kolak.³

Pučku školu Nikola je pohađao u rodnim Drinovcima. O tome su sačuvane i neke bilješke iz školskog dnevnika. U 2. razredu bio je šk. 1904./05. godine. Ocjene su mu uglavnom vrlo dobar (2) i odličan (1). U 4. razredu je bio šk. 1906./07. godine. Ocjene su sada još bolje, više je odličnih (1), nego vrlo dobrih (2). Konačan uspjeh bio je odličan.⁴ On sam pak u svome Osobniku navodi da je pučku školu u Drinovcima završio 1908. godine.⁵ Doista, u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu čuva se, između ostaloga, i prijepis njegove svjedodžbe o završenom pučkom školovanju. Pučku školu pohađao je u rodnim Drinovcima od 1904. do 1908. godine i završio je odličnim uspjehom. Učitelj mu je bio Nikola Barišić, a vjeroučitelj fra Vencel Bašić, koji su i potpisali svjedodžbu.⁶

Tako je dakle Nikola Nuić pučku školu u Drinovcima završio odličnim uspjehom. Nakon toga upisao se u franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu, koja je onda trajala osam godina. Njegov kasniji svećenički život bit će gotovo u cijelosti povezan upravo s tom gimnazijom: tu će on sam biti profesorom gotovo 20 godina, sve do svoje smrti 1945.

Prema sačuvanim dokumentima koje je pronašao i objavio fra Ante Marić, ime Nikole Nuića prvi put se u širokobriješkoj gimnaziji spominje u šk. 1910./11. godini; tada je bio u drugom razredu,⁷ a to znači da je prvi razred pohađao u šk. 1909./10. godini. Onda ostaje pitanje, gdje je bio šk. 1908./09. godine - jer je pučku školu završio 1908. godine. Ovo pitanje zasada nisam u stanju riješiti, ali je moguće da je pauzirao zbog siromaštva svoje obitelji, koja ga nije (odmah) mogla poslati na nastavak školovanja. Možda je bio bolehljiv, pa zbog toga nije odmah nastavio gimnazijsko školovanje?

2 Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, II. izd., str. 306-312.

3 Arhiv župe Drinovci: Matica krštenih, sv. I, str. 279, br. 223; Matica krizmanih, sv. I, str. 57, br. 132.

4 Preslik stranica školskog dnevnika u Arhivu Vicepostulature.

5 Arhiv Provincije: Osobnik (pisan 1944. god.), I.b, f. 200.

6 Hrvatski državni arhiv (HDA): Službenički list fra Arkandžela Nuića.

7 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 312.

Svakako u gimnaziji na Širokom Brijegu tada je bilo šest razreda (7. i 8. još nisu bili otvoreni), u 2. razredu bilo je 11 učenika, a ukupno u školi 67, od čega 46 sjemeništara i 21 vanjski đak (eksternist). Profesori su bili: fra Didak Buntić, fra Jerko Boras, fra Pavo Dragičević, fra Šimo Ančić, fra Blaž Jerković, fra Mile Miloš, fra Stjepan Romić, fra Eugen Tomić st. i fra Bernardin Smoljan.⁸ Šk. 1911./12. godine Nikola je bio u 3. razredu. U gimnaziji je bilo ukupno 87 đaka. Šk. 1913./14. godine završio je peti razred gimnazije. U školi je bilo 88 učenika. I onda se dogodilo nešto neuobičajeno. Naime, bio je običaj da đaci nakon svršenog 6. razreda prekidaju školovanje i stupaju u novicijat. No, te 1914. godine svih pet učenika 6. razreda izjavilo je da oni ne žele stupiti u novicijat, a malo potom su svi otišli svojim kućama. O tome je provincijala izvijestio prefekt sjemeništara fra Sebastijan Lesko 16. lipnja 1914. Nastavlja kako su nakon toga u njegovu sobu došli učenici 5. razreda i molili da se njima dozvoli da stupe u novicijat. To je prefektu bilo drago, ali ih je ipak odbio, držeći da je to samo prvo oduševljenje. No, oni su sutradan došli opet s istom molbom, štoviše tražili su razgovor s provincijalom. Svi profesori se slažu s time, osim direktor (fra Didak Buntić), koji je bio protiv toga. I uistinu, provincijal je pristao na to. Obuklo se devet učenika svršenoga 5. razreda, kao i jedan iz 6. razreda (ostala četvorica su napustila) - fra Krsto Kraljević. Jedan od učenika 5. razreda bio je i Nikola Nuić, koji će u novicijatu dobiti novo ime - fra Arkandeo.⁹ Po svršetku novicijata fra Arkandeo je s kolegama nastavio školovanje na Š. Brijegu. Upravo se tada otvorio i 7. razred, a 1917./18. osmi razred. Tako je upravo njegova generacija bila prva u povijesti te gimnazije koja je (u rujnu 1918.) položila ispit zrelosti na Š. Brijegu. Povjerenstvom je predsjedao Vladin izaslanik Đoko Kovačević, a polagali su se najprije pismeni, potom usmeni ispiti. Od deset kandidata jedan je proglašen s odlikom (fra Marijan Zubac), tri jednoglasno, a šestorica višeglasno zrelima. Među njima je bio i fra Arkandeo Nuić iz Drinovaca.¹⁰ Više je nego zanimljivo da je upravo fra Arkandeo još u tim mladim danima počeo voditi svoj privatni dnevnik (od 1914. do 1923.), u kojem je pisao i kako su prošli ti dani prije mature, kao i na samoj maturi i nakon nje. Pisao je i o teškim prilikama u Hercegovini u vrijeme Prvoga svjetskog rata, o gladi, umiranju od gladi, prosjacima koji su molili za koru kruha, o svojoj trojici braće, koji su bili vojnici na raznim ratnim frontama...¹¹ Izvatke iz njegova Dnevnika za 1917. i 1918. godinu donio je u prijepisu fra Ante Marić.¹² Nakon toga započeo je filozofsko-teološki studij na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru.

8 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 312-313.

9 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 322, 343, 348-349.

10 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 436.

11 Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), ff. 1-6.

12 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. I, str. 441-445.

Novicijat, redovništvo i svećeništvo

Već je naprijed rečeno da je Nikola Nuić s kolegama stupio u novicijat na Humcu nakon svršenoga 5. razreda gimnazije, što je bilo neuobičajeno, jer su redovito u novicijat stupali završeni 6-školci. Desetoricu kandidata obukao je provincijal fra Dujo Ostojić na Humcu 17. rujna 1914. Evo njihovih imena:

1. Fra Krsto Kraljević (jedini završio 6. razred), kasnije duševno obolio; ubili ga partizani na Š. Brijegu 7. veljače 1945.;
2. Fra Marijan Zubac, umro kao svećenik u Mostaru 1977.;
3. Fra Vladislav Luburić, kasnije otišao u Ameriku, te konačno 1949. isključen iz Reda;
4. Fra Velimir Šimić, umro kao svećenik u Mostaru 1980.;
5. Fra Lovro Babić, umro kao svećenik u Mostaru 1986.;
6. Fra Rudo Mikulić, umro kao mladi svećenik u Mostaru 1942.;
7. Fra Petar Sesar, ubijen kao svećenik od partizana u Čapljini 3. veljače 1945.;
8. Fra David Zrno, gotovo čitavi aktivni život proveo u Americi, umro kao svećenik u Splitu 1984., a pokopan na groblju Karaula u Tomislavgradu;
9. Fra Inocencije Čuljak, otpušten iz Reda 1919.;
10. Fra Arkandeo Nuić, ubijen kao svećenik od partizana na Š. Brijegu 7. veljače 1945.

Dakle, od njih desetorica trojicu su ubili partizani 1945. (K. Kraljević, P. Sesar i A. Nuić), jedan je otpušten kao bogoslov (I. Čuljak), jedan kao svećenik (V. Luburić), a petorica su umrla prirodnom smrću, od kojih jedan mlad (R. Mikulić), a četvorica u poznijoj životnoj dobi (M. Zubac, V. Šimić, L. Babić i D. Zrno).¹³

Fra Arkandeo je prve jednostavne zavjete s kolegama položio 17. rujna 1915. u ruke provincijala fra Duje Ostojića, a svečane zavjete na sv. Franju 4. listopada 1918. u ruke provincijala fra Davida Nevistića. Svete redove primio je u Beču, dok je u tome gradu bio na teološkom studiju: subđakonat 7. kolovoza, đakonat 21. kolovoza, a prezbiterat 28. kolovoza 1921. - sve dakle u samo 20 dana. Za svećenika ga je zaredio nadbiskup Franciscus Marcheti-Selvaggiani, apostolski nuncij u Beču. Mladu misu fra Arkandeo je proslavio u Münchenu 11. rujna 1921.¹⁴

Vojni rok nije služio jer po zakonu Austrougarske Monarhije svećenički kandidati i svećenici nisu služili vojni rok.¹⁵

13 Robert JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, str. 144-145.

14 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 40, br. 352.

15 Arhiv Provincije: Osobnik, I.b, f. 200.

Bogoslovni studij

Fra Arkandeo je odmah po svršetku gimnazije na Širokom Brijegu 1918. godine upisao studij filozofije i teologije na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. U prvoj akademskoj godini (1918./19.) polagao je, i u zimskom i u ljetnom semestru, sljedeće predmete i dobio sljedeće ocjene: apologetika (vrlo dobar - *laudabilis*), moralna teologija (*laudabilis*), povijest Crkve (odličan - *eminens*), spekulativna filozofija (*eminens*), hebrejski jezik (dobar - *bonus*). Vladanje uzorno (*exemplares*), marljivost pohvalna (*laudabilis*). U akad. 1919./20. godini polagao je sljedeće ispite: Sveto pismo (*eminens*), dogmatska teologija (*laudabilis*), moralna teologija (*eminens*), povijest Crkve (*laudabilis*), spekulativna filozofija (*eminens*). Vladanje uzorno, marljivost pohvalna.¹⁶ Nakon toga o njemu u *Liber classificationum* mostarske Bogoslovije nema nikakvih podataka; a ne može ih niti biti jer je on studij nastavio u inozemstvu.

Profesori na Bogosloviji u Mostaru su u to vrijeme (1921./22.) bili: fra Lujo Bubało (direktor), generalni lektor bogoslovije; fra Ante Majić, generalni lektor i profesor filozofije; fra Ante Jelavić, dr. bogoslovije; fra Urban Barišić, generalni lektor i profesor; fra Ignacije Jurković, dr. bogoslovije i profesor; suplenti su bili dr. fra Leo Petrović i dr. fra Dominik Mandić.¹⁷

Čudno je da o njegovu nastavku studija u Arhivu Provincije nema gotovo nikakvih podataka. Poznato je ipak da je studij 1920. godine nastavio u Beču, te ga dovršio za dvije godine, a nakon toga je 1922./23. predavao kao nastavnik na širokobriježskoj gimnaziji, ujedno se pripravljaajući za polaganje doktorata iz teologije u Beču. Ponešto o njegovu studiju u Beču saznajemo iz njegova Dnevnika. Fra Arkandeo opisuje "epsko" putovanje bogoslova sa svojim provincijalom i uzorom fra Didakom Buntićem, koji ih je u listopadu 1920. poveo sa sobom na studij na razna europska učilišta. Najviše ih je ostalo upravo u Beču, čak jedanaest. O tome putovanju ne nalazimo pouzdane podatke u fra Arkandelovu Dnevniku, jer se po njemu prolila tinta pa je veći dio teksta nečitljiv.¹⁸ Kakvo je pak moglo biti to putovanje, saznajemo iz jednoga kasnijeg zapisa fra Svetozara Petrica, koji je s petoricom kolega i provincijalom fra Didakom putovao u svijet samo godinu kasnije - 1921. Fra Svetozar i još jedan kolega studij su nastavili u Lilleu u Francuskoj.¹⁹

Iz Tabule (rasporeda osoblja) za 1921. godinu saznajemo da se u Beču (*Vindobonae*) nalaze sljedeći hercegovački studenti: fra Krsto Kraljević, fra Marijan Zubac,

16 Arhiv Provincije: *Liber classificationum...* ab anno 1897, ff. 36, 37.

17 Pavao KNEZović, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, str. 276-277.

18 Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), f. 29.

19 Svetozar PETRIĆ, "S fra Didakom Buntićem od Mostara do Lila", *Stopama otaca*, god. V, Mostar, 1938./39., str. 67-75.

fra Vladislav Luburić, fra Velimir Šimić, fra Lovro Babić, fra David Zrno, fra Petar Sesar, fra Arkandeo Nuić, fra Špiro Andrijanić, fra Darinko Brkić i fra Anzelmo Slišković, a s njima 11-oricom bio je i fra Krešimir Pandžić kao magistar klerika.²⁰

Iz Dnevnika saznajemo da je fra Arkandeo redovito polagao ispite, pa čak i neke neobične, kakvi su orijentalni jezici sirski i aramejski, štoviše kasnije i arapski. Iz jednoga njegova dopisa provincijalu od 22. lipnja 1922., dakle prije nego se vratio u Provinciju, saznajemo da je molio provincijala za dozvolu da može poći u jedan samostan u brdima (Füssen), kako bi se mogao pripremiti za jedan rigoroz, koji bi polagao u listopadu, pa bi se onda vratio u Hercegovinu. U samostanu u Füssenu proveo je i ferije prethodne, 1921. godine. Također moli da bi mu fra Radoslav Vukšić mogao kupiti neke knjige za pripremanje rigorozna. Navodi koje bi mu knjige trebale za fundamentalnu teologiju, dogmatiku, didaktiku i pravo. Do srpnja 1922. položio je sve ispite, te predao diplomsku radnju, a do listopada 1922. položio je sva četiri rigorozna, te dobio diplomu iz teologije. Nakon toga se krajem listopada 1922. uputio preko Zagreba u Hercegovinu, svrativši najprije 2. studenoga u Drinovce da posjeti teško bolesnoga oca, a onda produžio na Široki Brijeg, gdje je bio raspoređen. Počeo je predavati od 5. studenoga 1922. i to latinski 2., 3. i 4. razredu, crkvenu povijest 5. razredu, a 7. razredu moralku, svega 17 sati tjedno. Uskoro je, 1. prosinca, zbog očne bolesti bio više dana u Mostaru.²¹ Kasnije će se u više navrata vraćati ta bolest očiju. Iz njegove prve godine na Š. Brijegu imamo u Arhivu Provincije samo dvije vijesti vrijedne spomena. Naime, uprava samostana na Š. Brijegu molila je 25. studenoga 1922. provincijala da bi mogla nabaviti peći za četvoricu profesora, među kojima je i fra Arkandeo. Provincijal je to odobrio.²² Malo prije toga, 5. studenoga, provincijal je pozvao šestoricu mladomisnika, među kojima i fra Arkandela, na polaganje jurisdikcijskog ispita u Mostar.²³

Doktorski ispit pripremao je na Š. Brijegu, a položio ga u Beču 13. srpnja 1923., te se nakon toga, po odluci uprave Provincije, zaputio u Pariz, gdje je upisao studij klasične filologije.²⁴ Putovao je iz Mostara preko Zagreba u Beč na polaganje doktorata. Po dolasku se prijavio dekanu Fakulteta da bi želio polagati ispite. Iako je kasnio zbog problema s putovnicom, ipak mu je dekan odredio ispite - rigorozne iz četiri teološka područja: pastoralna i moralna teologija, historijsko-juridičko područje i četvrti valjda dogmatika, iako to fra Arkandeo ne spominje. Uskoro je bila promocija, 13. srpnja 1923. Bilo je pet novih doktora teoloških znanosti. Trošak za ispite, promociju i diplomu bio je dosta velik. Fra Arkandeo je 16. srpnja 1923.

20 *Haec est Tabula Congressus Defnitorialis...*, Mostar, 11. travnja 1921., str. 6.

21 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 282; Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), ff. 29-43.

22 Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 219.

23 Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 170.

24 Arhiv Provincije: Osobnik, I.b, ff. 199, 200.

provincijalu javio iz Beča radosnu vijest: “Svršio sam sretno sve ispite i promovirao kako Vam je i fra Rade [Vukšić] javio.”²⁵ Tako je fra Arkandeo postao doktor teologije. Na temelju prijepisa njegove doktorske diplome saznajemo i naslov njegove disertacije: “Novum testamentum in ‘Dialogo cum Judaeo Tryphone’ Sancti Iustini Philosophi et Martyris” (Novi zavjet u “Dijalogu sa Židovom Trifonom” sv. Justina, filozofa i mučenika).²⁶ Radnja je pisana rukom, lijepim rukopisom, latinskim jezikom i ima 194 stranice.²⁷ Pisanje je dovršeno već 5. srpnja 1922., ali završni ispit fra Arkandeo je polagao tek godinu dana kasnije, kad je stekao sve preduvjete.

Studij klasične filologije u Parizu

Fra Arkandeo je ipak bio predviđen za profesora klasičnih jezika na širokobriješkoj gimnaziji. O tome je odluku donijela uprava Provincije na sjednici održanoj 21. travnja 1923. u Mostaru. Uz njega se, “radi jačanja i obnavljanja profesorskog zbora” na studij upućuju i fra Marijan Zubac i fra David Zrno.²⁸ Stoga je fra Arkandeo uskoro po obrani doktorata iz teologije u Beču bio poslan na studij grčkoga i latinskoga jezika u Francusku - i to na najprestižnije sveučilište, Sorbonna u Parizu. Provincijal je stoga u srpnju 1923. tražio obedienciju od generala Reda za fra Arkandela, kako bi započeo svoj studij klasičnih jezika u Parizu, što je general odobrio 25. srpnja 1923.²⁹

O njegovim prvim dojmovima u Parizu saznajemo iz dopisa provincijalu. Najprije se ipak javio s puta fra Bernardinu Smoljanu, iz Metza 30. kolovoza 1923. Na putu je u Pariz, ali će se najprije svratiti u Lille. U Pariz planira doći u listopadu i započeti sa studijem.³⁰ Iz Lillea se pak javio provincijalu 19. rujna 1923. Piše najprije o drugim hercegovačkim studentima u Francuskoj i Austriji, o upisima i slično. O cijenama i troškovima. Putovao je preko Njemačke u Metz, a prenoćio u Strasbourg, gdje ga je jedna stara sestra milostivo ostavila na prenoćištu. Ujutro je rekao časnima misu, te pogledao grad. Od Metza do Lillea putovao je 8 sati brzim vlakom. Suputnici su mu bili vojnici, ali su bili pristojni.³¹

Nakon deset mjeseci provedenih u Parizu javio se provincijalu dopisom od 24. svibnja 1924. Zdravlja je uglavnom dobrog. Što se tiče nauka - još ni sam nije siguran,

25 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 278.

26 HDA: Službenički list fra Arkandela Nuića.

27 Zalaganje fra Ivana Penavića Arhiv Provincije posjeduje kopiju navedenoga doktorata, kao i druge dokumente vezane za fra Arkandela Nuića iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, Sveučilišta u Beču, Sveučilišta Sorbonne u Parizu i Franjevačkog samostana u Beču.

28 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 94.

29 Arhiv Provincije: SP, sv. 62, ff. 24, 57, 58.

30 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 279.

31 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 280.

jer još nije imao ispita. Problem je jezik, a u samostanu ga nema s kim vježbati. Čitanje je već bolje. Dosta čita na francuskom i bez rječnika, te dostatno razumije. Može pratiti i profesore koji razgovijetno govore. Sluša klasične književnosti, latinsku i grčku. Od potpore za jugoslavenske đake u Francuskoj, kao i od Beaupinove stipendije u stanju je sam nabavljati i skupe knjige, ne tražeći pomoć od Provincije. Na ferije bi pošao izvan Pariza u neki samostan, gdje bi imao puno više mogućnosti za konverzaciju na francuskom. Imao je nakanu upisati i studij glazbe i koralnog pjevanja, ali to ovdje nije moguće, jer taj studij ne postoji na Katoličkom institutu. Stoga je uzeo francusku literaturu kao sporedni predmet. "Skratiti godine - kako izgleda - ne dozvoljavaju, pogotovo jer moram polagati na državnoj Sorbonni, koja ni nema teologije niti je prizna kao univerzitetski fakultet." Sa završetkom studija tako ne može požuriti niti ga skratiti, iako bi to želio. "Premda imate 18 profesora na Š. Br[ijegu], t.j. dostatno, ipak ni ja ne bih želio duljiti - ali ćemo se ogleđati sa okolnostima." Na kraju moli da se njegov bratić, koji je u Napetkovu konviktu, primi u internat na Š. Brijegu.³² Držim da je riječ o Juri, kasnije fra Anđelku Nuiću.

Fra Arkandeo je želio iskoristiti prigodu da, osim francuskoga i njemačkoga, nauči ili se barem uputi u još neke svjetske jezike. Stoga je provincijal 28. lipnja 1924. tražio obedienciju od generala Reda za fra Arkandela Nuića i fra Didaka Burića, kako bi ferije mogli provesti u Španjolskoj.³³ Fra Arkandeo se javio iz španjolskog grada Aránzazu 5. kolovoza 1924. Piše kako su posjetili Lurd, odakle se javio kartom, a sada piše i odavde, s južne strane Pirineja, gdje planiraju ostati na čistome zraku mjesec dana. Odmaraju se, šetaju se i uče španjolski. Fratri im jako izlaze u susret i podučavaju ih španjolski, makar su oni Baski i to nije njihov materinski jezik. Nadaju se da će dobiti i neku pomoć za Hercegovačku provinciju, ako ništa u misnim stipendijama, koje su pet puta skuplje nego u Francuskoj. Tamošnji su fratri zaželjeli jedan članak o fra Didaku Buntiću i o povijesti hercegovačkih franjevacu, o kojima su im pripovijedali fra Arkandeo i fra Didak Burić.³⁴

Fra Arkandeo se javio provincijalu iz Pariza 7. travnja 1925. Imao je malu gripu u siječnju, ništa posebno. Zanimljivo je da su na Sorbonni neki profesori imali predavanja o sv. Franji, koja su bila otvorena za javnost. Osobito je veliki pljesak pobrao prof. Gilson koji je govorio o Franjinu odnosu prema znanosti, te o velikanima franjevačke filozofske i teološke misli u srednjem vijeku. Predavanja je organizirao poznati franciskanolog Paul Sabatier. Dobrotvor katoličkog đaštva Beaupin (koji se često susreće u dopisima franjevačkih studenata na francuskom govornom području) organizirao je susret s kardinalom Duprisom, pariškim nadbiskupom. Kardinal je posebno pohvalio "Jugoslavene", dakle katoličke studente u Parizu s

32 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 277.

33 Arhiv Provincije: SP, sv. 64, f. 22.

34 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 276.

područja Jugoslavije. Rekao je Beupinu da najprije treba dati potporu njima, pa makar i ne bilo za sve druge. Rukovao se s njima. Hvalio je Zagreb i njegovu kulturu. Razgovarali su sa španjolskim studentima, koje “osobito interesira sad historija naših herojskih ujaka”. Tražili su od fra Arkandela da piše o tome za njihov časopis, a osobito o fra Didaku Buntiću, o kojemu im je i prije pripovijedao.³⁵

Fra Arkandeo je u dopisu iz Pariza od 15. svibnja 1925. čestitao provincijalu fra Luji Bupalu na ponovnom izboru.³⁶ Moli da bi se njegov mali bratić (kasnije fra Anđelko) primio u samostan na stanovanje, jer je već 5 godina u Napretkovu konviktu, a obitelj to ne može plaćati. Djeca su u konviktu k tome stalno gladna. Moli da bi mu se u Rimu isposlovala dozvola da može čitati zabranjene knjige (indeks). S njim je u Parizu i fra Svetozar Petric. Dobrog su zdravlja. Počinje lijepo vrijeme.³⁷ Provincijal je doista 24. svibnja 1925. tražio od generala Reda da fra Arkandelu i fra Svetozaru Petricu, studentima u Parizu, dozvoli čitati knjige koje su na indeksu zabrane, što je general odobrio 10. lipnja iste godine.³⁸

Dne 15. srpnja 1925. fra Arkandeo je javio da je položio veoma teški ispit iz latinskog: prevođenje s francuskog na latinski trajalo je 4 sata, a obrnuto 3 sata. Od preko 200 prijavljenih kandidata položila su samo 64. To je prvi od 4 ispita potrebna za licencijat. Čitavo vrijeme studija marljivo vježba prevođenje na tri jezika: francuski, latinski, grčki. Fra Mate Čuturić pak traži od njega da odmah prijeđe u Zagreb i polaže za profesorat, a on bi radije ostao u Parizu i položio licencijat. Traži savjet od provincijala. Nije mislio u Parizu raditi doktorat, jer se traže tiskane dvije “ogromne teze”, a to je i trošak i traži puno vremena. “No i kod nas treba teza: jedna za doktorat a druga za profesorat.” Više bi volio Pariz nego Zagreb jer tu ima neusporedivo bolje knjižnice nego u Zagrebu.³⁹

U dopisu od 23. studenoga 1925. opisuje svoje ferije u Bretanji, u St. Nazaire na ušću Luare u ocean. Bilo je veselo i ugodno, s domaćim klericima je bio na šetnjama, izletu i kupanju u moru. Početkom rujna imali su duhovne vježbe. Na povratku je pozvan od jednoga bogatog grofa i grofice da katkad ispovjedi njihovu služinčad, Slovence iz Gorice. Iako su bogati, veoma su škrti. “Jadan život aristokratski, kad ga onako životare. Imao sam samo dobru školu eksperimentalne psihologije. Toliko sam puta rekao: sretne zidine samostanske, gdje ima braće i rahatluka iskre-

35 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 274.

36 Za provincijala izabran prvi put na kapitolu Provincije 29. ožujka 1922., drugi put na kapitolu 16. travnja 1925. Upravo je on provincijal za čija je dva mandata fra Arkandeo najprije položio doktorat u Beču 1923., a potom završio licencijat iz klasičnih jezika u Parizu 1927. (usp. Robert JOLIĆ, *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine*, Mostar, 2012., str. 33).

37 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 272.

38 Arhiv Provincije: SP, sv. 66, f. 325; sv. 67, f. 35.

39 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 273.

noga. Učvrstio sam moj nekadašnji motiv pri ulazu u novicijat. Tu sam ga [život aristokracije] vidio živa, koji je ogavan i skroz u sukobu s mojim karakterom, koji ne trpi forme neiskrene. Ovdje je ukočena petrifikacija živih bića u starim idealima kaste.” Bio je mjesec i pol kod njih, a ništa mu nisu dali za put. Srećom je govorio mise na svoju nakanu, pa je barem pokrio trošak za put. Govorio im je i o gradnji zgrade gimnazije na Š. Brijegu i o teškom stanju u domovini, ali nisu dali ništa u tu svrhu. Ipak, profitirao je barem što su ga natjerali da ode posjetiti Havre, a put su platili oni. S njima je u autu išao i na godišnju procesiju u Lisieux na svetkovinu sv. Male Terezije. To je bilo veličanstveno. Krajem listopada se vratio u Pariz i uključio na predavanja. Nada se da će ostati u Parizu još jednu godinu.⁴⁰

Iz Pariza se ponovno javio 22. veljače 1926. Bio je deset dana u bolnici i operirao “grleni katarh”. Dobro su ga pazili. Bolnica pripada Crvenom križu, a ravnateljica mu nije htjela ništa naplatiti. No, ipak je morao plaćati lijekove, pa je potrošio dosta novca. Bio je na pregledu očiju,⁴¹ ali su mu liječnici rekli da se to ne može operirati, iako na to oko slabije vidi. Ipak je jedan rekao da bi mogao malo prorezati, pa bi možda i na to oko malo bolje vidio. Pita provincijala, što bi učinio? Nadalje, čuo je da je ministar prosvjete u beogradskoj Vladi Stjepan Radić ukinuo već odobreni milijun dinara za izgradnju franjevačke gimnazije na Š. Brijegu. To ga je zaboljelo, ali još više što i nakon toga neki fratri toga “ministra-šepRTLju” dočekuju i drže mu pozdravne govore. Zar treba spašavati hrvatstvo - s Radićem, “pa još koracati pod njegovim barjakom, kad je već iza tolikih napadaja na svetu vjeru i predstavnike pače najuzvišeniije napao nas i uspomene nama drage i time nanio uvredu svemu našem radu; upravo to u godini jubileja”. Misli na Radićeve uvrede na račun fra Didaka Buntića i hercegovačkih franjevaca. Fra Arkandeo i dalje marljivo radi. Smela ga je na prvim ispitima gripa, a na drugima operacija o kojoj je govorio. Sprema ispite za licencijat. Razmišlja čak da bi prešao, barem privremeno, na sveučilište u Fribourg, gdje bi radio s profesorom do lipnja, a onda u Parizu polagao ispite.⁴²

40 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 271.

41 Fra Arkandeo je na pregled očiju išao još 1. prosinca 1922. u Mostar, dok je bio na Š. Brijegu (usp. A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 100).

42 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 269. Stjepan Radić je bio javno antikatolički raspoložen, pa nije bila rijetkost da napada Crkvu i svećenike. Tako je 26. siječnja 1926. u Beogradu, kao ministar prosvjete, za bosanskohercegovačke franjevce rekao da su “ljudi neiskreni i lašci”, a za fra Didaka Buntića da je “bio lažac i varalica, a najmanje prijatelj toga naroda”. Za gimnaziju na Š. Brijegu u gradnji izjavio je da franjevci imaju dovoljno novca da izgrade dvije takve. “Najzad ta škola i ne služi narodu, nego samo njima, i ja ću nastojati ne da je potpomažem, nego da je zatvorim” (“Napadaj gosp. Stj. Radića na franjevce”, *Nova revija*, Makarska, br. 1/1926., str. 89-90). Tako predstavnik i narodni vođa Hrvata o franjevcima, osobito o fra Didaku - tad već davno pokojnom! To je njegova zahvala za stoljetni rad franjevaca u Bosni i Hercegovini, bez kojih tu Hrvata uopće ne bi ni bilo, i zahvala gimnaziji na Š. Brijegu, koja je odgojila stotine i tisuće intelektualaca iz Hercegovine i drugih hrvatskih krajeva! I ne samo franjevaca, nego isto toliko ili više vanjskih đaka!

Uskoro je, 30. ožujka 1926., javio radosnu vijest da je početkom ožujka položio pismene i usmene ispite iz grčkoga i latinskoga jezika. Trajali su gotovo dva puna dana. “Znate kako je teško s tuđeg jezika na tuđi [prevoditi], ali sam, Bogu hvala, ipak uspio.” Položio je “jezik i civilizaciju klasičnu grčku” i “historiju stare (grčke) filozofije”. Za drugi ispit imao je sastavak “Platonov pojam moralnoga dobra”, a za prvi ispit “Shvaćanje povijesti kod Tukidida”. Treći ispit bilo je poznavanje jednoga živog jezika; položio je za njemački. Potom razgovor na francuskom. Profesor je rekao da je vrlo zadovoljan. “A ja još više”, piše fra Arkandeo. Sve je to priprema za licencijat. Budući da je sad položio ispite, odustao je od odlaska u Fribourg. Uskrsne dane provest će u jednom samostanu u blizini Pariza; želio bi vidjeti kako tu njihovi klerici izvode gregorijansko (koralno) pjevanje, usput da što god nauči i odmori se. Čestita fra Davidu Zrni, za kojega je čuo da je položio doktorat u Beču. Napisao je jedan odulji članak za francuske novine o napadima Stjepana Radića na fratre i o obrani od napada na stranicama srpske *Politike*. Nada se da će članak biti objavljen.⁴³

U dopisu iz Pariza 12. svibnja 1926. hvali provincijalovu okružnicu, osobito odredbu da đaštvo što bolje upozna serafinske (franjevačke) velikane. Djecu treba odgajati ne samo u nauku i disciplini, “nego i u odgoju ukusa i oplemenjivanju. Sve to čini harmoniju. Sama suha nauka i sama policijska strogost ne stvori potpuna čovjeka - jer mu srce fali; treba čuvstva oplemenjivati usput dok se um kultivira.” On je razgovarao s profesorom na Sorbonni da bi želio doktorat završiti sljedeće godine, ali to će biti teško i zbog obimnosti posla i zbog administracije. A uprava Provincije dala mu je četiri godine da završi studij i vrati se u Hercegovinu (dakle, u ljeto ili jesen 1927.). Morao bi doktorsku tezu završiti u veljači, da bi je mogao polagati do lipnja - a to je zapravo nemoguće. Osobito vremena i novca uzima tiskanje teze. Doduše, misli da bi mu prosvjetne vlasti u Jugoslaviji ionako priznale profesuru s doktoratom (iz teologije u Beču) i licencijatom iz klasičnih jezika koji je postigao u Parizu. Za tezu bi imao dosta literature na francuskom, štoviše i na njemačkom, iako ne sve, ali je problem s engleskom literaturom, koja se također traži za tezu. Svi profesori u Parizu znaju i engleski, ali ne znaju svi i njemački. Fra Arkandeo ne zna engleski, a upravo je tada iz tiska izašlo odlično kritičko izdanje Augustinove *De civitate Dei*, na čemu je on planirao doktorirati, s bilješka upra-

43 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 270. U beogradskoj *Politici* objavljen je članak u obranu franjevaca (nije potpisan, ali čini se da ga je pisao fra Placid Pandžić, hercegovački franjevac). Tu se navodi: “Ako su franjevci naši lažovi i varalice, onda je laž sva prošlost naša, onda lažu svi naši i tuđi istoričari od stotina godina. (...) Sud i mišljenje g. Radića mora zaboleti, ali neće zaplašiti naše Franjevce niti će ih skrenuti s puta svetlih tradicija i teške prošlosti. Gimnazijska zgrada na Širokom Brijegu će se opet dograditi, biće čist hram prosvete i napretka i oživeće glasovima dece baš onih roditelja, koji su u velikom broju dosada bacali svoje kuglice u Radićeve kutije” (“Franjevci lašci i varalice”, ćiril., *Politika*, Beograd, 3. veljače 1926., br. 6386, str. 1).

vo na engleskom. K tome bi mu engleski “mnogo služio i kasnije pri klasičnim jezicima, jer su Englezi sad još više produktivni na tom polju - više nego Francuzi - a pored uz Nijemce.” Želio bi malo naučiti engleski, pa moli provincijala da ga pusti na ferije u Englesku. Pričao mu je jedan slovenski svećenik, koji studira u Parizu, a bio je dulje vremena u Engleskoj, da bi se mogao nastaniti kod kojega engleskog župnika, čitati mise i besplatno imati stan i hranu. Štoviše sam platiti put. Slovenac mu je nudio da mu njegov prijatelj svećenik u Londonu potraži zgodno mjesto na 4 mjeseca da uči engleski preko praznika i da se mogne “okoristiti bibliotekom londonskim za moju tezu. Slovenac veli, da ću tu moći dobiti sve knjige svijeta što se mogu zamisliti za nauku. Dakle sigurno i njemačke i najnovije, što su pisane o tome predmetu, pa mi ih ne će trebati na moj račun kupovati i nabavljati iz Njemačke.” Žrtvovat će i ferije, piše fra Arkandeo, samo da ne zateže sa svršavanjem studija. Ako ne može stanovati kod dijecezanskog župnika, onda barem u franjevačkom samostanu.⁴⁴

Fra Arkandeo je licencijat iz klasičnih jezika u Parizu položio 10. lipnja 1927. U prijepisu njegove svjedodžbe navodi se da je polagao sljedeće ispite (rigoroze): 1. Latinska književnost 11. srpnja 1925.; 2. Povijest antičke filozofije 15. ožujka 1926.; 3. Jezik i civilizacija klasične Grčke 12. ožujka 1926.; 4. Usporedna gramatika klasičnih jezika 1. lipnja 1926.⁴⁵

U dopisu od 21. srpnja 1926. tražio je od provincijala dopuštenje da može poći u London, učiti engleski i spremati se za doktorat. Provincijal je stoga 22. srpnja tražio obedienciju za to od generala Reda, te je 1. kolovoza fra Arkandelu dopustio da može poći u London. Istodobno je molio da se kod tamošnjeg provincijala (u Londonu) raspita, postoji li mogućnost da bi tamo poslao jednoga svećenika (fra Živka Martića) *gratis* na studij latinskog i grčkog jezika.⁴⁶

Sljedeći se put fra Arkandeo javio iz Oxforda 8. prosinca 1926. Zbog kašnjenja s engleskom vizom u Englesku je stigao tek 1. rujna 1926., makar je zadnji ispit iz licencijata imao 1. srpnja. Nastanio se u franjevačkom samostanu Woodford Green, ali je on sat vremena vožnje do Londona. Svaki dan ide u biblioteku u London i radi čitav dan, ali nažalost puno vremena gubi u vožnji omnibusom. Navodi da je već prije imao problema s okom, a sad su se vratili, vjerojatno stoga što je u omnibusu gužva pa često mora stajati na otvorenom tavanu, gdje je izložen vjetru. Išao je specijalisti liječniku, katoliku i fratarskom prijatelju, koji mu je rekao da nije opasno i da može i dalje čitati. Nije ništa naplatio, makar se takvi specijalistički pregledi veoma skupo plaćaju. Otišao je u posjet Oxfordu, gotovo dva sata vožnje

44 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 268.

45 Diploma o tome izdana 10. srpnja 1927. (HDA: Službenički list fra Arkandela Nuića).

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 69, ff. 43-46, 47, 48.

od Londona, misleći ostati samo dan, dva, ali je ostao čitavi mjesec. Tu je knjižnica također odlična, a stanuje u kapucinskom samostanu, u kojem je veoma lijepo primljen. Štoviše, superior je spreman primiti na školovanje kojega hercegovačkog klerika ili svećenika. Zbog odličnih uvjeta rada ostao bi u Engleskoj dulje od tri mjeseca, kako je bilo planirano. Hvali ljepotu Oxforda sa srednjovjekovnim zgradama, a piše upravo na Bezgrešno Začeće iz mjesta u kojem je Duns Skot naučavao dogme o Blaženoj djevici Mariji.⁴⁷

Sljedeći dopis pisao je iz Pariza 21. ožujka 1927. Navodi kako je u Engleskoj proveo 6 mjeseci, iako je bio planirao samo 3 mjeseca. U Pariz se vratio krajem veljače 1927. Cio mjesec je radio u franjevačkoj gimnaziji u blizini Oxforda, a potom se vratio na staro mjesto Woodford Green. Konačno je posljednji mjesec proveo u Londonu i uradio više, zbog blizine, nego druga tri mjeseca. U Parizu je našao samo fra Vida Mihičića, člana provincije sv. Jeronima u Dalmaciji, koji je položio "cio" licencijat, kako je to fra Arkandeo učinio već prošle godine u srpnju. Pita provincijala, kako su prošli u potresu, jer su se o tome raspisale francuske novine. On sam puno čita i radi, sad bi trebao pripremati doktorsku tezu na francuskom, a može i na latinskom. Rado bi to učinio što prije, po mogućnosti još ove godine. Navodi da će tiskanje biti prilično skupo.⁴⁸

Posljednji put pisao je iz Pariza 17. lipnja 1927. Radi na disertaciji o Augustinovoju *De civitate Dei*. Boravi u opatiji benediktinki posljednji mjesec, pjeva mise časnim sestrama i piše disertaciju. Dogovorio je s dekanom da bi tezu mogao dovršiti preko ljeta, potom tiskati i na početku nove akademske godine u studenome predati, te do Božića obraniti. Dakako, tiskanje bi dosta koštalo. Žuri mu se jer je čuo da i jedan Amerikanac radi sličnu tezu, pa ne bi valjalo da njegov (fra Arkandelov) trud bude uzalud. Ponudio mu se jedan francuski fratar fra Felix da bi mu pomogao oko lekture francuskoga teksta. Štoviše, taj bi rado došao u Hercegovačku provinciju i predavao francuski u gimnaziji, ali je ćorav i slabo vidi, pa ga ne smije preporučiti. Moli provincijala da mu kaže, hoće li ostati preko ferija i dovršiti doktorat, ili se treba vratiti na ljeto u Hercegovinu sa svršenim studijem (licencijat), ali bez doktorata. U tom slučaju mu treba obedijencija i novac za putovanje, a pogotovo za slanje stvari brodom.⁴⁹

Ipak - nažalost! - od doktorata nije bilo ništa. Provincijal mu je 24. srpnja 1927. poslao obedijenciju za povratak iz Pariza u Provinciju. Vratio se u rujnu 1927. godine.⁵⁰ Provincijal je razmišljao da fra Arkandelu nije potreban doktorat iz klasičnih jezika, jer je mogao predavati i s licencijatom, a svejedno je morao polagati

47 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, ff. 266-267.

48 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, ff. 265-266.

49 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, ff. 262-263

50 Arhiv Provincije: SP, sv. 72, ff. 120, 273-274.

ispit za profesorat u Beogradu. Tako je njegova teza o Augustinovu remek-djelu *De civitate Dei* ostala neobrađena. No svejedno, itekako se isplatilo fra Arkandelovo učenje engleskog i španjolskog jezika, jer je kasnije - kako ćemo vidjeti - redovito i marljivo pratio literaturu na francuskom, ali i na engleskom, zacijelo i na španjolskom, te je tako mogao predstaviti hrvatskoj javnosti brojna nova djela koja su objavljivana na tim jezicima. Kao, dakako, i na njemačkom koji je poznao još sa studija u Beču.

Fra Arkandeo je 22. kolovoza 1927. iz Zagreba pisao o svom konačnom povratku iz Pariza, preko Švicarske i Italije. Na putu mu se iz Fribourga priključio fra Svetozar Petric, koji je bio tu na studiju. Zaustavili su se u Milanu, Padovi i Mlecima (Veneciji), ali su ih gadno izboli komarci. Po dolasku u Zagreb kod bijelih časnih sestara je na stanu i govori im misu, jer u franjevački samostan na Kaptolu nije mogao zbog velike gužve u samostanu. Stvari je poslao brodom iz Marseillesa u Dubrovnik i prijevoz će stajati dosta novca (možda čak 2000 dinara), ali nije imao izbora. U Mostar i Široki Brijeg neće moći doći baš do 25. kolovoza, kako je bilo određeno, ali će doći koji dan kasnije.⁵¹

Gvardijan iz Dubrovnika fra Teofil Velnić poslao je trošak za prijevoz fra Arkandelovih stvari iz Francuske u Dubrovnik; iznos je bio 889 franaka. Brod je isplovio 29. kolovoza, a dopis je fra Teofil prosljedio u Mostar 29. rujna 1929., uza svoj popratni dopis. U njem navodi da je trošak u dinarima iznosio 2298 dinara (4 sanduka, od čega tri fra Arkandelova, a jedan Mihičićev), što bi značilo za fra Arkandela 1722 dinara, u što nije uračunat prijevoz od Gruža do Š. Brijega.⁵²

Osobnik iz 1944. godine

U Osobniku koji je sam fra Arkandeo ispunio 1944. godine navodi da je doktorirao teologiju u Beču 13. srpnja 1923., te položio "licence" iz klasične filologije na Sorbonni u Parizu 1. srpnja 1926. Proforski ispit iz klasične filologije i francuskoga jezika položio je u Beogradu od 19. do 22. travnja 1932. Ministarstvo nastave Kraljevine Jugoslavije postavilo ga je za profesora na Š. Brijegu 23. siječnja 1933., iako je on i dotada bio profesor (suplent) na istoj gimnaziji po odluci uprave Provincije - od svoga povratka u Hercegovinu 1927. Kao glavni predmet predavao je grčki i latinski jezik s književnošću, a kao sporedni francuski jezik s književnošću. U rubrici "Znanje tuđih jezika" naveo je da francuski i njemački govori i piše dobro, španjolski i latinski govori dobro, a talijanski razumije, kao i "nešto engleski i starogrčki". U "poznavanje vještina" upisao je da "svira glasovir i harmonij". U

51 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 261.

52 Arhiv Provincije: SP, sv. 72, ff. 273-274.

rubrici “Znanstveni rad u struci” naveo je dva svoja znanstvena djela: “Vergilije Maron u kršćanstvu”, koje je kao izvadak iz latinske teze objavio u *Franjevačkom vijesniku* 1932., te “Patriotizam i religiozno obilježje Sitovićeve latinske gramatike iz 1713.” objavljeno u *Stopama otaca* 1939. godine. Među ostalim spisima navodi svoje članke objavljene u *Franjevačkom vijesniku* (“Za klasike” i druge, “O likovnim umjetnostima i umjetnicima”), članke u *Novoj reviji* (Makarska) i *Hrvatskoj straži*, te prigodni članak o “Stogodišnjici ilirizma kod Francuza”, objavljen u *Franjevačkom vijesniku*, kao i druge radove.⁵³

Šk. god. 1922./23. bio je predmetnim nastavnikom na Š. Brijegu.

Od 1923. do 1927. prekinuo je predavanje radi pohađanja klasične filologije na Sorbonni u Parizu.

Od godine 1927. opet predaje najprije kao suplent, te od 1932. kao profesor na istoj gimnaziji na Širokom Brijegu neprestano sve do danas (1944.).⁵⁴

U Hrvatskom državom arhivu nalazi se i prijepis svjedodžbe o njegovu profesorskom ispitu u Beogradu održanom u travnju 1932. godine “za profesora srednjih škola iz grupe nauka: /Latinski i grčki jezik sa književnostima kao glavni,/ Francuski jezik sa književnošću kao sporedni predmet”.⁵⁵

Profesor na Širokom Brijegu

Po svršetku licencijata iz latinskog i grčkoga jezika, te još jedne godine priprema za doktorat, a koji kasnije nije polagao, fra Arkandeo se početkom šk. 1927./28. godine vratio na Široki Brijeg, gdje je započeo sa svojim prosvjetnim radom - za što se spremio čitavi život, a osobito posljednje četiri godine. Tako ga već u rasporedu za tu školsku godinu nalazimo kao razrednika 1. razreda (15 đaka), te profesora latinskog jezika u 1. i 7., te grčkog u 4. i 5. razredu. Bio je i jedan od ispovjednika sjemeništara. U sljedećoj šk. godini predaje vjeronauk 6., 7. i 8. razredu, latinski 6., grčki 7. i francuski 2. razredu, ukupno 18 sati tjedno. Razrednik je 6. razredu. Na maturalnom ispitu bio je član ispitne komisije za francuski jezik. U šk. 1929./30. godini predaje grčki 3., 6., 7. i 8. razredu, a latinski 7. razredu. Ima 19 sati tjedno. U šk. 1930./31. godini predavao je latinski 8. razredu, grčki 4., 6. i 7. razredu, a francuski 4. razredu. Imao je 19 sati tjedno. Bio je član ispitne komisije na maturalnom ispitu za francuski jezik. Početkom 1931. vodio je duhovne vježbe za samostan. Šk. 1931./32. godine predavao je latinski 5. i 6. razredu, grčki 5. i 8.

53 Arhiv Provincije: Osobnik, I.b, f. 200.

54 Arhiv Provincije: Osobnik, I.b, f. 199.

55 HDA: Službenički list fra Arkandela Nuića.

razredu, te (zanimljivo!) umjetnost 8. razredu. Imao je 19 sati tjedno. Bio je član komisije za niži tečajni ispit (malu maturu) za latinski jezik. Šk. 1932./33. godine predavao je grčki 3. i 4. razredu, latinski 5. i 7., te umjetnost 8. razredu. Imao je 19 sati tjedno. U šk. 1933./34. godini predavao je grčki 4. i 8. razredu, latinski 6. i 8. razredu, a umjetnost 8. razredu. Bio je ujedno i razrednik 8. razredu. Za maturalni ispit bio je član komisije za latinski jezik. Povremeno je slavio pučke mise s narodom u crkvi na Š. Brijegu, a ponekad je išao u ispomoć ispovijedati susjednim župnicima. Bio je u samostanu kad su financi u zoru 5. lipnja 1934. došli pretresati samostan u potrazi za duhanom. Bilo ih je 46 i došli su u tu svrhu iz Beograda. To je bio prvorazredni skandal. Šk. 1934./35. godine fra Arkandeo je predavao grčki 3., 5. i 7. razredu, francuski 2. i umjetnost 8. razredu. Imao je 17 sati tjedno. Bio je razrednik 7. razredu. Ministarski izaslanik je u nastavničke listove dao ocjenu svakome od njih, a za fra Arkandela piše: "...profesor a/ latinskog i grčkog jezika b/ francuskog jezika. Suraduje intenzivno u raznim domaćim časopisima. Dobio odobrenje da nastavlja Sn. Br. 39701 od 23/I 1933. Razredni je starješina VII. razredu. Predaje 9 godina."⁵⁶

Šk. 1935./36. godine predavao je grčki jezik 4., 5. i 8. razredu, a (zanimljivo!) pjevanje 1.A, 1.B i 2. razredu. Upravo iz te činjenice da je predavao umjetnost i pjevanje jasno odsijeva ta umjetnička žica fra Arkandelova, njegova ljubav prema lijepome (likovna i glazbena umjetnost). Već je prije navedeno da je odlično svirao glasovir i harmonij. On je štoviše vodio dva pjevačka zbora: dječji i mješoviti. "Oba zbora tijekom školske godine sudjeluju u pjevanju na sv. misama i ostalim liturgijskim prigodama, kao i uljepšavanju proslava i akademija koje organizira gimnazija. Redoviti su i javni nastupi i priredbe koje pripremaju đaci. Izvode koralne i religiozno-pučke napjeve, a također i suvremene skladbe domaćih i stranih skladatelja." Bio je i čuvar muzičke zbirke. U šk. 1936./37. godini fra Arkandeo je predavao grčki jezik 5. i 7. razredu, te francuski 3., 4. i 5. razredu. Imao je 17 sati tjedno i bio razrednik 7. razredu. Zanimljivo je navesti da je u toj šk. godini dva dana u travnju 1937. bio na bolovanju. Razlog: ujed bijesnog psa. Krajem istoga mjeseca "održao je zajedničko predavanje svim učenicima o hrvatskim narodnim mučenicima i velikanima P. Zrinjskom i Kr. Frankopanu". Šk. 1937./38. godine predavao je latinski jezik 4. razredu, grčki 6. razredu i francuski 2. i 5. razredu. Imao je 18 sati tjedno i bio razrednik 6. razredu. Bio je član komisije za niži tečajni ispit (malu maturu) za latinski jezik. U šk. 1938./39. godini predavao je latinski jezik 4. i 5. razredu, te grčki 3. i 7. razredu. Imao je 19 sati tjedno i bio razrednik 6. razredu. Te je godine u širokobriješkoj gimnaziji predavalo 20 profesora, svi franjevci, od kojih je čak 15 imalo doktorat! To je jedinstven slučaj u

56 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. II, str. 267, 300-301, 347, 367, 377, 398, 477, 486, 504, 521, 537, 564, 614, 621, 622, 646, 650-654, 656, 691.

povijesti - da u jednoj srednjoj školi ima toliko doktora znanosti. Držim vrijednim ovdje navesti njihova imena: dr. fra Dominik Mandić (direktor), vjeronauk; dr. fra Mate Čuturić, prirodopis i zemljopis; fra Martin Sopta, matematika i fizika; dr. fra Krešimir Pandžić, njemački, latinski i grčki jezik; dr. fra Oton Knezović, hrvatski jezik, povijest i zemljopis; dr. fra Radoslav Vukšić, matematika i fizika, filozofija; dr. fra Marijan Zubac, povijest i zemljopis; dr. fra Arkandeo Nuić, latinski, grčki i francuski jezik; dr. fra Fabijan Paponja, povijest i zemljopis; dr. fra Svetozar Petric, francuski i latinski jezik; dr. fra Živko Martić, latinski i grčki jezik, povijest; dr. fra Didak Burić, hrvatski i francuski jezik; fra Mirko Ćosić, umjetnost i crtanje; fra Vilim Primorac, vjeronauk i gimnastika; dr. fra Marko Dragičević, latinski i grčki, povijest; dr. fra Dobroslav Šimović, vjeronauk; fra Vojislav Mikulić, prirodopis i kemija; fra Leonardo Rupčić, francuski i latinski jezik; dr. fra Branko Marijić, glazba; dr. fra Jerko Mihaljević, vjeronauk i filozofija. Gimnazija je bila na vrhuncu! Nažalost, upravo zbog toga i meta komunističkih bandita, koji će za samo sedam godina dobar dio profesora ubiti, druge držati u neljudskim uvjetima u zatvorima, a jedan će dio imati sreću bijega preko granice da bi izmaknuli njihovim pandžama.

Fra Arkandeo je na kraju te šk. godine bio član komisije za niži tečajni ispit (malu maturu) za latinski jezik. U ožujku 1939. održao je zajedničko predavanje svim učenicima o novoizabranom papu Piju XII.

U šk. 1939./40. godini fra Arkandeo je predavao latinski 5. i 6. razredu, a grčki 4. i 8. razredu. Bio je razrednik 7. razredu. Na kapitulu Provincije 14. svibnja 1940. fra Arkandeo je izabran za definitora Provincije. Član uprave Provincije bio je do kapitula 1943. godine. Šk. 1940./41. godine predavao je latinski 6. i 7. razredu, a grčki 4., 5. i 8. razredu. Imao je 20 sati tjedno i bio razrednik 7. razredu. Inače su đaci latinski imali 4 sata tjedno, a grčki jezik 3 ili 4 sata tjedno. S tom se godinom ušlo u rat, koji je u ovim krajevima započeo početkom travnja 1941. godine. Ratne 1941./42. godine fra Arkandeo je predavao latinski 8. razredu, a grčki 4., 5., 6. i 8. razredu. Imao je 19 sati tjedno i nakon dugo vremena nije bio razrednik nijednom razredu. Na maturalskom ispitu u srpnju 1942. bio je član komisije za latinski jezik. Sljedeće ratne 1942./43. godine predavao je latinski jezik 8. razredu, grčki 6. i 7. razredu, te njemački 5. i 6. razredu. Imao je 17 sati tjedno i bio razrednik 7. razredu. Na maturalskom ispitu bio je član povjerenstva za latinski jezik. U studenom 1943. provincijal ga je imenovao isповједnikom časniх sestara, namjesto fra Otona Knezovića, koji je imao zdravstvenih problema. Predzadnja školska godina slavne širokobriješke gimnazije, a u stvarnosti zadnja - jer sljedeća nije mogla biti održana zbog teških ratnih prilika - bila je 1943./44. Fra Arkandeo je predavao latinski jezik 7. razredu, te grčki 4., 6., 7. i 8. razredu. Imao je 17 sati tjedno. No, i ova je godina bila isprekidana i nije se mogla redovito održavati, kako zbog manjka životnih namirnica, tako kasnije zbog zauzimanja

zgrada najprije po talijanskoj, a potom po njemačkoj vojsci. “Tako improvizirana nastava održavala se sve do konca školske godine jer su druge zgrade, gimnazije i sjemeništa, zauzeli vojnici. Polovicom svibnja (14. V. [1944.]) vojska odlazi iz konvikta. Ali ne za dugo. Već ujesen, 16. X., vojska je zauzela sve prostorije koje su fratri uredili pripremivši ih za nastavu u novoj školskoj godini.” Na kraju šk. 1943./44. godine u školi je bilo 313 učenika: 1. razred 57; 2 razred 48; 3. razred 48; 4. razred 31+27; 5. razred 44; 6. razred 35; 7. razred 12; 8. razred 11. Brojni nisu mogli redovito pohađati nastavu pa na kraju nisu bili ni ocijenjeni. Šk. 1944./45. godina nije pravo ni započela, jer je njemačka vojska bila zauzela sve zgrade, ratna djelovanja postajala su sve bliža, a nije bilo dostatno ni hrane. Upravo u takvom stanju dočekali su fratri i partizansko osvajanje Širokoga Brijega 7. veljače 1945. Potpuno nevine partizani su pobili najprije 12-oricu koje su zatekli u samostanu, a sutradan su 8-oricu, koji su se u vrijeme ratnih djelovanja bili sklonili u fratarsku mlinicu i hidrocentralu na rijeci Lištici, utrpali na kamion i kasnije pobili po dalmatinskim vrletima. Jedan od onih iz prve skupine bio je i dr. fra Arkandeo Nuić, koji je već gotovo 20 godina predavao latinski, grčki i francuski, a ponekad i druge predmete na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu.⁵⁷

Navedimo ovdje da je fra Arkandeo imao bogatu osobnu biblioteku, što će ostati u sjećanju i njegovim učenicima (vidi njihove izjave ovdje niže). On je naručivao knjige iz inozemstva, iako je većina zapravo dolazila za gimnazijsku knjižnicu. Sačuvan je dopis fra Krune Pandžića od 14. ožujka 1939. iz Freiburga, u kojem šalje račun za leksikon fra Arkandelu Nuiću. Riječ je o velikom *Lexicon für Theologie und Kirche*, koji je objavila nakladnička kuća Herder iz Freiburga im Br.⁵⁸

Provincijal fra Leo Petrović planirao je veliku proslavu 100. obljetnice Provincije (1844.-1944.), ali to je na kraju sve propalo zbog ratnih neprilika i stradanja fratara. Za svoju desnu ruku u tome projektu odabrao je fra Nenada Pehara. Dana 5. prosinca 1943. poslao mu je konačni nacrt Spomenice za 100. obljetnicu. Nalaže mu da se skupa s fra Vojislavom Mikulićem i Arkandelom Nuićem dogovore o konačnoj redakciji.⁵⁹ Očito je provincijal puno držao do fra Arkandelova mišljenja i njegova cjelovitoga znanja.⁶⁰

57 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. III, str. 9, 19, 21, 51, 56, 95, 115, 139, 157-158, 192, 203, 221, 249, 266, 268, 311, 329, 340, 365, 373, 378-392, 420, 551.

58 Arhiv Provincije: SP, sv. 126, ff. 546-550.

59 Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 321.

60 Više o toj temi vidi ovdje u životopisu fra Nenada Pehara, str. 762-763.

Pastoralna i duhovna djelatnost

Fra Arkandeo je primarno bio profesor na gimnaziji, puno je čitao na stranim jezicima i puno pisao. Ipak ga ponekad susrećemo i u tipično pastoralnim i duhovničkim službama. Slijedi nekoliko riječi i o tome.

Provincijal fra Dominik Mandić izdao je dekret fra Arkandelu za duktora duhovnih vježbi okolnim župnicima na Širokom Brijegu. Vježbe će trajati od 9. do 14. srpnja 1928.⁶¹ Fra Arkandeo je uskoro javio da je održao duhovne vježbe kako je bilo predviđeno. Na njima su sudjelovala četvorica župnika: fra Stanko Kraljević, fra Ivo Slišković, fra Ante Šola i fra Zlatko Sivrić. Župnik Ljutoga Doca fra Roko Sabljic nije prisustvovao, a duktoru nije javio razlog nedolaska.⁶²

Dne 7. travnja 1944. fra Arkandeo je izvijestio provincijala da je održao duhovne vježbe u samostanu Š. Brijeg, te navodi čak 22 fratra koji su im nazočili. Vježbe su počele 29. ožujka, a završile 5. travnja 1944. Sudjelovali su "svi samostanski članovi, ukoliko im je moguće bivalo od njihove službe i nenadanih zahvata". Navodi 22 imena - samo 10 mjeseci prije nego će brojni od njih biti pogubljeni po komunističkim zločincima. Ubijeni su iz te skupine sljedeći: fra Krešimir Pandžić, fra Stanko Kraljević, fra Jozo Bencun, fra Radoslav Vukšić, fra Andrija Jelčić, fra Augustin L. Zubac, fra Ivo Slišković, fra Krsto Kraljević, fra Arkandeo Nuić, fra Bruno Adamčik, fra Tadija Kožul, fra Borislav Pandžić, fra Slobodan Lončar; braća laici fra Fabijan Kordić i fra Melhior Prlić; klerik fra Julijan Petrović. Dakle, 16-orica od 22-ojice!⁶³

Fra Arkandeo uglavnom nije vršio ni odgojiteljske službe u Provinciji. Pronašao sam samo podatak da mu je provincijal 23. listopada 1939. poslao dekret da preuzme službu drugog magistra klerika na Širokom Brijegu.⁶⁴

Na Š. Brijegu su boravile i djelovale časne sestre franjevke, osobito u konviktu, a kasnije i u samoj Lištici. Stoga je i njima bilo potrebno duhovno vodstvo. Ponekad se u tim službama susreće i ime fra Arkandela Nuića. Časne sestre došle su u konvikt kao posluga 1930. godine. Potom je uprava Provincije tražila od mjesnog biskupa - kako propisuje crkveni zakon - da se odobri njihov boravak. No, biskup fra Alojzije Mišić imao je prigovore na njihov smještaj, koji nije bio po crkvenim propisima. Ipak dopušta njihov ostanak u konviktu, ali pod uvjetom da se tijekom 1931. godine prostorije uredi kako iziskuje propis. Za ispovjednika im određuje fra Krešimira Pandžića, a izvanredno fra Arkandela Nuića. Za držanje sakramenta u kapelici treba tražiti dozvolu od Svetog Oca, navodi biskup.⁶⁵

61 Dopis od 28. lipnja (pogrešno stavljeno: VII.) 1928. (Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 422).

62 Dopis iz Dubrovnika od 23. srpnja 1928. (Arhiv Provincije: SP, sv. 75, f. 12).

63 Dopis od 7. travnja 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 142, f. 380).

64 Arhiv Provincije: SP, sv. 128, f. 199.

65 Dopis od 30. listopada 1930. (Arhiv Provincije: SP, sv. 85, f. 136).

Časne sestre iz Lištice (s. Valentina i s. Filomena) tražile su od provincijala 16. srpnja 1944. svećenika da im održi duhovne vježbe. Provincijal im je odredio fra Arkandela Nuića, te prepustio njima da se s njim dogovore oko detalja. Istodobno je i samome fra Arkandelu javio da je određen da održi duhovne vježbe sestrama Širokog Brijega i Lištice. Zimus je vježbe držao fra Oton Knezović, ali samo nekoćicini, što je nerazumljivo.⁶⁶

Za svetu jubilejsku hrvatsku godinu 1941. bile su određene pučke misije u svim hercegovačkim župama. Fra Arkandeo Nuić bio je predviđen da misije održi, skupa s fra Svetozarom Petricem, u župama Izbično i Mostarski Gradac.⁶⁷

Fra Arkandeo je u ratnim godinama bio upravitelj Trećega reda u župi Š. Brijeg. U kratkom tekstu u *Kršćanskoj obitelji* iz 1943. godine navodi se da je riječ o jednoj "od najboljih zadruga Trećega Reda u Hercegovini", a vodi je fra Arkandeo Nuić, profesor. "Živih trećara iz 17 sela širokobriješke župe ima 1396 (...). Prigodom 25-godišnjeg biskupskog jubileja Sv. Oca Pape Pija XII. ova je zadruga poslala Papi duhovnu kitu molitava i 4510 Kuna za spomen crkvu sv. Eugenija u Rimu, što je ukupljeno na dva trećoredska sastanaka na ponuku veleč. upravitelja."⁶⁸

Dvije-tri riječi o fra Arkandelovu zdravlju. Iz dopisa fra Mile Leke saznajemo da je s njim u toplicama u Kiseljaku u ljeto 1931. bio i fra Arkandeo Nuić. Ništa detaljnije nema o razlozima njegova boravka.⁶⁹ Krajem kolovoza sljedeće, 1932. godine, dr. Vladimir Glavadanović poslao je izvješće o bolesti fra Arkandela Nuića. Boluje od "chron. ulcusa duodeni" [kronični čir na dvanaesniku], te je vidno tjelesno propao. Naređuje se ležanje barem 6 tjedana i posebna hrana. Osobito treba paziti na hladne zimske dane, kada se bolest pogoršava i "nastupaju komplikacije ulcusa i to krvarenja i perforacije". Hrana ne smije biti preslana (pršut), a preporuča se i da 15 dana pauzira od čitanja sv. mise "zbog nepovoljnog djelovanja bijelog vina".⁷⁰

Đaci o svome profesoru

Već je rečeno da je fra Arkandeo gotovo 20 godina bio profesor na Širokom Brijegu. Obrazovao je i odgojio brojne generacije, a nekima je bio i razrednik. U svojim sjećanjima gotovo 50 godina po njegovoj smrti oni ga opisuju kao izvanrednog intelektualca, iznimno učenoga i nada sve profinjenoga. Ovdje izdvajam neka svje-

66 Dopis od 16. i 20. srpnja 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 143, ff. 345-347).

67 "Sveta hrvatska godina", *Kršćanska obitelj*, br. 3/1941., str. 86.

68 "Treći red Sv. Franje u župi Š. Brijeg", *Kršćanska obitelj*, br. 8/1943., str. 123. Na str. 122 donesene su dvije fotografije trećoredaca ispred širokobriješke crkve s upraviteljem fra Arkandelom.

69 Dopis od 20. srpnja 1931. (Arhiv Provincije: SP, sv. 88, f. 242).

70 Arhiv Provincije: SP, sv. 98, f. 238a.

dočanstva o njemu sa simpozija i triju okruglih stolova koje je organizirao širokobriješki gvardijan fra Jozo Zovko 1993. godine. On je uspio sakupiti preko 50 tada još živućih učenika slavne širokobriješke gimnazije, a zbornik njihovih sjećanja tiskan je tek više od 30 godina nakon toga (2024.).

Fra Lucijan Kordić: Fra Arkandeo mi je bio vrlo simpatičan profesor, europski naobražen. Ne samo intelektualac, nego i novinar. Suradivao je u listovima i dobivao je iz Francuske listove i knjige besplatno, ali uz uvjet da piše na francuskom za "Hrvatsku reviju"⁷¹ u Makarskoj. On je to i činio. Bio je jedan od onih koji se bavio intelektualnim radom i pratio stanje i u kulturi i u vjeri. U društvu je bio jako pristupačan, ali ne djetinjast, i ugodan. Znao je njemački, francuski i klasike. Meni je u drugom razredu predavao francuski.

Fra Hadrijan Sivrić: Bio mi je profesor, ali mislim da sam od njega više naučio druge stvari, nego ono što se tiče njegova predmeta. Izgledao mi je da taj svoj predmet ne voli, nego da je radio na našem odgoju. Svaki njegov sat imao je 5 do 15 minuta govora o našem životu. Često bi bio nervozan. Jedno bi jutro bio raspoložen, a drugo neraspoložen. Bio je vrlo osjećajan i pun znanja. Bio je pravičan i u crkvi i u propovijedi. I dolazio bi redovno na zajedničke molitve i oficije. Vrlo čuvstven čovjek, pun znanja. Htio je i na nas prenijeti nešto od toga. Bio je dobar pučki propovjednik.

Fra Marko Dragičević: Bio mi je kratko vrijeme profesor njemačkog jezika i zaista je znao onaj predmet približiti đaku. Bar sam ga ja tako doživio. To mu je sve kao u pjesmi išlo. Ono što je on kazivao, jako je lijepo sjedalo. Nije bilo suhoparno kao kod drugih. Bio je zadnji fratar koji je ovdje misu rekao. Ja sam došao u crkvu u 7 i pol sati [7. veljače 1945.] i on je misio na oltaru sv. Nikole. Kad je zapucalo, otišao je u sakristiju, svukao se i došao u podrum.

Ivan Šimić: Taj čovjek je bio sigurno jedna od najistaknutijih osoba Franjevačke provincije. Taj čovjek je bio željan znanja. Koliko se ja sjećam, imao je doktorat iz filozofije i iz klasika. Je li to točno nije bitno, ali sigurno je imao dva doktorata.⁷² On je bio najpotpunija osoba, što se tiče svega skupa. On je izvanredno pjevao, rado svirao. Taj čovjek je bio jedini koji je znao engleski od svih fratara, možda jedini u Hercegovini. Govorilo se za njega pokazujući na samostan: "Gori je pamet!" (...). Za njega se tvrdilo da jedino u Rusiji nije bio, da je sve europske zemlje proputovao. Njega je zanimalo jezik, kultura i sve ostalo. Njegov nadimak "Rođo", dao mu je pokojni fra Viktor [Nuić]. Oni su bili susjedi i rođaci i tako mu je ostao nadimak "Rođo". Nevjerojatna stvar, on je znao pet-šest jezika kojima se služio, posebice engleski. To je bila prava rijetkost.

71 Riječ je o *Novoj reviji* u Makarskoj; pisao je prikaze knjiga koje su tiskane na francuskom jeziku, ali su prikazi bili na hrvatskom jeziku (op. R. J.).

72 Imao je doktorat iz teologije i licencijat iz klasičnih jezika (op. R. J.).

Josip-Jozo Tomašević: (...) mi smo fra Rođu doživljavali kao jednog čovjeka *non plus ultra* načitanosti. Predavao je latinski i grčki, ali i njemački. Imao je svojih "štosova" s pomoću kojih bi naučio gramatiku i padeže. Moramo shvatiti da je bio jedan, možda i jedini profesor koji je bio patetičan. Njegovu dražesno hodanje! On uzme brevijar i moli, a još nema nijedan pokret koji bi mogao uteći, a da ga on ne zapazi. Bio je ispovjednik časnih sestara i mi smo konviktovcima znali kad se časne ispovijedaju i onda ti on dođe, otiđe tamo kroz onaj hodnik do kapele. I taj njegov hod bio je balet, čak u šlapama. Baš mi je drago da je ovdje rečeno da je on i na Sorbonni bio (...). A Rođu je strašno volio kad se k njemu dođe u sobu. On bi tada pokazivao svoju knjižnicu, jer je imao strašno puno knjiga. Možda je njegova knjižnica bila bolja nego fratarska. Mi bismo se tome divili, a on bi cvao u tome. (...).

Prof. dr. Vinko Jurčić: Bio je čovjek velike kulture, široke kulture, široke izobrazbe, poliglot. Bio je istančana duha, izraza, osjećaja, pjesnička duša. Mi đaci posebno smo ga voljeli. Znao se šaliti. I kad bi se kod teških tekstova osjetio umor, znao je naći kakvu dosjetku da nas pokrene i da sve to ponovno poteče. Djelovao je na naš naraštaj posebno u učenju jezika na jedan izuzetno pristupačan način. S druge strane, nije volio doslovan prijevod. Ni u pisanju ni u izražavanju. Volio je slobodan prijevod i pogađao bi pravi smisao onoga što je pročitano. Bio je jednostavan i pristupačan. Inače je djelovao na razvoj umjetničkog osjećaja i smisla. Divan je čovjek bio. Još jedna zanimljiva stvar - i danas znamo što nas je učio!

Dr. Stipe Trutin: Sama pojava fra Arkandela Nuića izazivala je neko divljenje. Bio je zgodan čovjek, široke izobrazbe, glazbene i stručne. On se rado šetao po gradu, stupao u kontakte s ljudima i uvijek je pjevao. Nas đake je jako volio. Jednom u sedmom razredu mi je rekao: "Ajde, Trutine, ti ćeš meni (jer sam ja volio klasike), ti ćeš mi danas nastavu iz grčkoga jezika s đacima održati." Uvijek se pjesmom izražavao. Tako je na grčkom znao pjevati dijelove spjeva o Odiseji ili Ilijadi (*pjeva na starogrčkom, slijedi pljesak*).

Jozo Tomašević: Dr. fra Arkandeo Nuić, naš glasoviti "fra Rođu" kojega smo posebno voljeli, jedna je posebna, osebujna ličnost. Profesor je bio ekstraklase, načitan, bogatog rječnika, orator, pjevač s muzičkom kulturom. Jedva bi dočekao da svoj tenor, koji je bio već blizu mezzosoprana, iskaže kada bi imao priliku na Cvjetnicu otpjevati Muku Isusovu. To je bio dugi proces. Patio je malo i na vanjskim efektima svojih izgovorenih fraza i tražio je odziv i priznanja da je njegov izričaj nadprosječan. I hod mu je u skladu sa životnom profesorskom manirom, gotovo bih rekao graciozan. (...). Držao bi nam duhovne vježbe za Uskrs svake godine, nama konviktorcima. Na kraju vježbi čekali bismo kada će nam otpjevati neku sekvencu iz neke koralne muzike, gdje bi on to izveo i onda smo znali da su gotove duhovne vježbe. Bio je silno zahtjevan *vis-a-vis* znanja. Predavao je francuski, grčki i dakako u ono doba njemački. Govorio je da njemački jezik klapeta naspram pjevanom francuskom kojega je on, dakako, više volio. Međutim, on je to tako

divno izvodio da ne može ostati zaboravljeno. Te su stvari sve nezaboravne za toga našega “fra Rođu”. Inače, rekao sam da bi svaki svoj pokret usklađivao s izričajem. Što ne bi ostvario pokretom, on bi mimikom. Svojom mimikom je čak i tumačio. (...).⁷³

I dr. fra Častimiru Majiću bio je profesorom. Fra Častimir je u dubokoj starosti, u samostanu sv. Ante u Chicagu, u kojem je provodio svoje umirovljeničke dane, napisao 66 crtica o 66 pobijenih hercegovačkih franjevaca, od kojih su mu neki bili profesori, drugi kolege, a treće je poznavao iz drugih susreta. Veoma lijepo sjećanje napisao je i o dr. fra Arkandelu Nuiću, svome profesorom. Ovdje izdvajam samo dio toga teksta:

Kroz duge godine svoje profesorske službe (1927.-1945.) na Širokome Brijegu zdušno je odgajao đake i u njima izgrađivao buduće stručnjake i prekaljene rodoljube. (...). Fra Arkandeo je bio svestrano izobražen, društveno zabavan i aristokratski odgojen. (...). Utjelovljene ubojice i oskrvnitelji Božjih oltara spališe ga 7. veljače 1945. i njegovom krvlju poškropiše širokobriješki Panteon vjere i kulture. Na Širokome Brijegu tada je zamukao njegov glazbeni bariton i na njegovim je uzvisinama ušutkano mjesno pučanstvo skriveno u zatišje straha i neizvjesnosti života. U plamenu je izgorjelo njegovo plemenito srce dok je oštra širokobriješka bura razgonila uzdahe uplašanih ljudi.⁷⁴

Znanstveni i književni rad

Fra Arkandeo je puno čitao, i to najviše literaturu na francuskom jeziku. Danas je upravo fascinantno koliko su on osobno i franjevačka knjižnica na Š. Brijegu primali časopisa i knjiga iz inozemstva. Uvjeren sam štoviše da je upravo fra Arkandeo bio najnačitaniji od svih profesora. I ne samo da je puno čitao, nego je brojna djela nastojao približiti, prikazati i široj javnosti, osobito onima sa širim znanjem. Pisao je brojne kratke prikaze znanstvenih izdanja koja su izlazila na francuskom i njemačkom jeziku, a očito je pratio filozofska i teološka događanja i na drugim jezicima. No, nije pisao samo za naobražene krugove, nego ponekad i za priprosti svijet, osobito približavajući im velikane svjetske katoličke misli, ili pak prevodeći poučne pripovijesti s francuskoga jezika. Objavljivao je najviše u *Franjevačkom vijesniku*, koji su izdavali bosanski franjevci, ali i u raznim kalendarima i drugim časopisima.

U nastavku ću nastojati koliko je moguće kraće prikazati taj njegov rad, makar dakako nisam siguran da će biti obuhvaćeno sve što je on napisao i objavio. Počinjem s njegova dva prilično velika znanstvena rada, od kojih u prvome obrađuje

73 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 97-103, 287, 351-352.

74 Častimir MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 156-157.

Gramatiku fra Lovre Šitovića, objavljenu 1713. godine, a u drugom o najvećem pjesniku na latinskom jeziku Vergiliju Maronu.

Znanstveni radovi

Kao što je i fra Arkandeo sam naveo u svome Osobniku iz 1944. godine, dva njegova rada mogu se uzeti kao strogo znanstveni radovi. Ovdje ih ukratko predstavljamo. Tome ćemo pribrojiti i još neke njegove vrijedne veće članke.

- “Veliko zanimanje savremene knjige za sv. Franju”, u šest nastavaka.⁷⁵ Nikakvo čudo da se fra Arkandeo prihvatio ove teme, i to na samome početku svoga opsežnoga i raznovrsnoga književnoga rada - tà i on sam je pripadao Redu koji je ustanovio upravo sv. Franjo iz Asiza! “Svi, koji gledaju u Kristu ideal, nužno vole svetoga Franju - čim ga upoznaju. On je onaj, koji je svim bićem svojim težio već od mladosti svoje za *nečim velikim*.” Nuić potom opširno piše o Franjinu životu i karizmi, te kako ga opisuju suvremeni književnici i pjesnici. Navodi - zanimljivo - što je o njemu zapisao splitski Toma Arhiđakon koji ga je osobno slušao u Italiji 1220. godine. Piše i o velikom franciskanologu P. Sabatieru koji je utemeljio Međunarodno društvo u Asizu za franjevačka proučavanja, kao i brojna djela na raznim jezicima na temu sv. Franje i franjevačkog pokreta. Upravo je fascinantno Nuićevo poznavanje svjetske književnosti i nadasve kvalitetan pristup temi koju je odabrao za obradu!
- “Paul Sabatier, učenjak sv. Franje (1858-1928).”⁷⁶ Paul Sabatier bio je izniman lik: protestant, štoviše pastor, sveučilišni profesor, a istinski zaljubljenik u sv. Franju iz Asiza, kojega je prepoznao kao jedan od najistaknutijih likova u povijesti svijeta! O Franji je napisao knjigu *Život svetoga Franje*, u kojem i nije baš sve “pogodio”, ponekad nije mogao načiniti otklon od svojega protestantskoga i svjetovnog nazora, ali je ta knjiga bez obzira na sve potaknula lavinu novih knjiga o sv. Franji i franjevaštvu, štoviše čitavi znanstveni pravac koji danas nazivamo franciskanologija. I ne samo da je Sabatier pisao o sv. Franji, organizirao konferencije i poticao na njegovo proučavanje, nego je i sam nastojao živjeti jednostavno i pitomo kao sv. Franjo. On je bio i glavni poticatelj proslave 700. obljetnice smrti sv. Franje (1226.-1926.), a uskoro potom je i preminuo. Upravo u toj prigodi je Nuić napisao navedeni članak.
- “Za klasične nauke.”⁷⁷ Riječ je zapravo o obrani potrebe učenja klasičnih jezika: grčkoga i latinskoga, koje se sve više potiskuje u školskoj nastavi: “Vidljivo

75 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1927., str. 17-21, 69-70, 94-95, 106-109, 130-134, 144.

76 Tekst objavljen u: *Nova revija*, Makarska, br. 2/1928., str. 178-181.

77 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 202-209.

se smanjuje učenje grčkog i latinskog na razne načine i eliminira se tako upliv klasičnosti na sadašnjicu i na pokoljenja. Svugdje ne ide ta eliminacija namah ni tako lako ali je tendencija po srijedi i jasna gotovo posvuda po svijetu.” Nuić staje u obranu klasičnih jezika i književnosti, i ne samo što je on profesor tih jezika, nego i zbog njihova neporeciva značenja za nastanak europske kulture i uljudbe. Nuić se zalaže za reformu učenja klasičnih jezika: da se počinje od što ranije dobi djece i da više sati ima u nižim razredima, a manje u višim; da se napravi ispravan izbor pjesnika koji će se učiti u školi. “Za evropsku civilizaciju, koja je bazirana i prožeta kršćanstvom nužno je, da u školama dolaze na program i starokršćanska remek-djela grčka i latinska.” Osobito predlaže djela sv. Ivana Zlatoustoga i sv. Augustina. Zanimljivo je i sljedeće. Nuić piše: “A mi Jugoslaveni na Balkanu morali bismo se zanimati cijelom književnošću grčkom...” On koji se naziva “Jugoslavenom” kasnije će biti ubijen kao “ustaša” (hrvatski nacionalist)! Govori dalje o velikim edicijama grčkih i latinskih kršćanskih pisaca koje se objavljuju na Zapadu, poglavito u Francuskoj. “Pravi pedagozi nisu nikad bili protiv klasične naobrazbe. I to je znak dobar za nju. Jerbo čovjek i danas bez nje ostaje nepotpun u općoj naobrazbi i nakon srednje i visoke škole. Bez nje on izgleda gotovo kao trgovac. Kao da u vidu vazda ima samo dobitak - a to je ipak apatično.” Osobito hvali nastojanja i uspjehe belgijske lige za obranu klasičnih jezika (Ligue des Humanités).

- “Vjekovna slava Vergilova.”⁷⁸ Nikakvo čudo da se Nuić zanimao Vergilijem Maronom, najvećim pjesnikom latinskoga svijeta, kojega su uspoređivali sa samim Homerom, najvećim grčkim pjesnikom staroga svijeta. Osim svojih pastirskih i ratarskih oda, Vergilije je napisao *Georgike*, a njegovo je najpoznatije djelo svakako *Eneida*, koju su uspoređivali s Homerovom *Ilijadom*. “Zaista je pjesnik bez prekida sve do danas bio priznat najvećim pjesnikom latinskog jezika pa je zato kroz sve vjekove bio na školskom programu i kroz srednji *kršćanski vijek*, kadno se je bilo često zaboravljalo i na velikog Homera (...). U srednjem vijeku pjesnici kršćanski opjevavaju kršćanske sujete zaodjevajući ih u Vergilijeve stihove. (...). Srednji ga je vijek osjećao tako blizu kršćanstvu, da su i legende o Vergilu nastale. Pače jedna je himna spjevana i u Mantovi pjevana u čast sv. Pavlu (lat.), u kojoj tobože sv. Pavao žali onakovu plemenitu dušu, da nije doživjela eru kršćansku i propovijedanje apostola narodâ: jer da bi ga on sigurno kršćanstvu priveo (...). *Geniji su neiscrpivi!* Oni su primili nešto višu dozu od onog božanskoga uma - ali samo nešto više - nego li mi obični ljudi, *ipak ograničenu*. Takovim se neprestano divi svijet - ali često zaboravlja zahvaliti Izvoru bez dna, koji je ljudstvu pokućio preko njih dijelak svoje neiscrpne ljepote...”

78 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 386-389.

- “Patriotsko i religiozno obilježje Sitovićeve latinske gramatike (1713.).”⁷⁹ Logično je da se fra Arkandeo prihvatio upravo ove teme jer je sam gotovo 20 godina bio profesorom latinskog jezika. Uspoređuje brojne gramatike hrvatskih franjevaca koje su služile za podučavanje franjevačkih đaka latinskom jeziku, uglavnom u 18. stoljeću. Ističe upravo gramatiku fra Lovre Šitovića, iznimnoga franjevca, koji je rođen kao musliman Hasan, a poslije dospio do franjevaca, pokrstio se i postao jednim od najučuenijih franjevaca svojega doba. Nuić pažljivo prelistava njegovu latinsku gramatiku iz 1713. godine, te uočava da već tada Šitović svoj jezik naziva hrvatski, a ne ilirski, što je pravo otkriće i gotovo jedinstvena pojava toga doba. Nadalje Nuić uočava brojne primjere na latinskom jeziku kojima Šitović ne samo da mlade naraštaje želi podučiti latinskome jeziku, nego i vjeri i kulturi. Sve u svemu, ovaj je Nuićev rad ogledni primjerak kako se pišu znanstveni radovi, ali i njegove iznimno široke naobrazbe i ustrajnosti u radu.
- Kasnije će biti nešto rečeno o Nuićevu prikazu 100. obljetnice ilirskoga pokreta i njegovu odjeku u francuskoj javnosti, a osobito o časopisu *La monde slave* koji je svoja dva broja gotovo u cijelosti posvetio toj obljetnici.⁸⁰ Dvije godina kasnije Nuić je napisao prilično opširan i svakako izvrstan članak “Slavistika u Francuskoj”.⁸¹ Zanimljivo je da je katedra slavistike u Parizu osnovana još 1840. godine, “sigurno iz simpatija prema zapostavljenim Slovenima [Slavenima] u Austriji i progonjenim Poljacima u Rusiji carskoj”. Izučavanje pak slavenskih jezika i književnosti počelo je znatno ranije, a kasnije se tome pristupilo stručno i sustavno. Postoji više sveučilišnih katedri, objavljena su bezbrojna djela na tu temu, postoje štoviše dvije slavističke revije. Doista se treba diviti Nuiću da je toliko duboko i široko ulazio u teme koje je obrađivao. Njegovo poznavanje tematike kojom se bavi upravo je eruditsko.

Poučni prikazi o suvremenim kršćanskim velikanima i pokretima

- “Univerzalizam i pacifikacija svijeta i Pijo XI.” Godine 1929. fra Arkandeo piše o potrebi mira u svijetu, ujedinjenja svijeta u dobru i miru. Završio je rat, novi se još ne sluti. Moglo bi se reći da je to poželjno vrijeme u kojem živi Europa i svijet. I Crkva naučava da je zdravi patriotizam poželjan, ali nikada mržnja i ubijanje. Upravo je ideja univerzalizma izvorna kršćanska misao, ali ona isključuje nezdravi pankristijanizam. Nadalje je pogrešno nadati se da će svijet ostvariti trajni mir bez Boga i Isusa Krista. I dogodilo se upravo to: Odstranjenje Boga iz čovjekova svijeta dovelo je do novoga, još krvavijega rata. Navodi papinu misao:

79 Almanah *Stopama otaca*, god. V, Mostar, 1938./39., str. 76-100.

80 Vidi ovdje str. 647-648.

81 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1937., str. 200-205.

“Dok se dakle svi narodi svojevoljno ne nađu zaštićeni i zakriljeni Hristovom vladom i kraljevstvom ne će imati željenoga mira! Mir savjesti čiste!” Potom nabraja papine dotadašnje enciklike.⁸²

- “Diktator, uzor pregaranja i rada.” Nastojeći javnosti pred oči staviti svijetle suvremene likove koji žive uzoran kršćanski život, fra Arkandeo piše o prof. Oliveri Salazaru, predsjedniku Portugala, koji izgara u radu, koji je izvukao Portugal iz teške ekonomske krize, a istodobno živi veoma siromašno i povučeno, te iznimno uzorno prakticira svoju katoličku vjeru.⁸³
- “Engleski lord kancelar - mučenik za jedinstvo Crkve i papinstvo.” Životopis sv. Tome Mora (1478.-1535.), koji je radije podnio mučeništvo i smrt pod kraljem Henrikom VIII. nego se odrekao svoje Katoličke Crkve. Upravo je bio proglašen svecem.⁸⁴
- “Lope de Vega, španjolski pjesnik (Prigodom tristogodišnjice smrti, † 1635.).” Najplodniji španjolski dramski pisac u zlatnom dobu španjolske književnosti. Sva svoja djela komponirao je “u potpuno katoličkom duhu, makar da život temperamentnog Španjolca pod žarkim suncem u praksi nije bio vazda u strogo kršćanskom duhu”.⁸⁵
- “Njemački bankar, mistik naših dana.” Nuić nam pred oči stavlja još jednoga vjernika laika koji u svijetu živi svetački i piše iznimne duhovne knjige. Riječ je o Hieronimu Jaegenu iz njemačkog grada Trier, inženjeru, bankaru, narodnom zastupniku. On uza sve to proučava ascetiku i mistiku, štoviše napisao je dva priručnika na te teme “pokazujući kako se može i u današnjem svijetu, i uz najvišu zaposlenost krenuti putem kršćanske savršenosti sve tamo do vrhunca mističnog sjedinjenja.” Nuić se zalaže da bi se i na hrvatski prevela barem jedna njegova knjiga u prigodi 20. godišnjice njegove smrti (1918.-1938.). Društvo Jaegenovih prijatelja radi na njegovoj beatifikaciji.⁸⁶
- “Katolički borac na peru: Luj Veuillot 1813-1883 (O stogodišnjici njegova obraćenja, 1838).” Naziva ga “svijetlom figurom iz povijesti katoličkog laikata”, koji “od svog posvemašnjeg obraćenja 1838. godine pa kroz 40 godina nije odložio pera da radi za stvar Božju”. Bio je “totus catholicus et totus apostolicus”. Branio je ustrajno Crkvu i papinstvo. “Bio je velik kao katolik, kao katolički književnik, a nada sve kao najbolji katolički novinar i utemeljitelj katoličkog novinarstva u Francuskoj.”⁸⁷

82 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1929., str. 363-372.

83 Objavljeno u *Kalendaru sv. Ante* za prostu 1935. godinu, Sarajevo, str. 108-111.

84 Objavljeno u *Kalendaru sv. Ante* za prestupnu 1936. godinu, Sarajevo, str. 189-194.

85 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1935., str. 273-277.

86 Tekst objavljen u: *Nova revija*, Makarska, br. 5/1937., str. 352-360.

87 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1939., str. 11-22.

- “Prvak katoličkih novinara. Louis Veuillot (Vejo) 1815-1885.” Skraćeni i prilagođeni gornji članak.⁸⁸
- “Svetost u današnjem svijetu.” Nuićeva je intencija pokazati kako je i danas moguće živjeti svetim životom i donosi primjere katoličkih laika (kako je naprijed pokazano): “Naročito ističem na ovom mjestu svetost katoličkih civila u običnom životu i vrevi svijeta. Činim to upravo stoga, jer je ta stvarnost postala gotovo nemogućom u poimanju današnjih ljudi, pa i mnogih katolika, koji o svetosti i svecima imaju krive pojmove i vrlo čudne predodžbe.” Navodi i neke konkretne primjere kako je moguće i danas u svijetu biti svet.⁸⁹
- “Svjetovnjak, pisac ascetike i mistike proživljene u vrevi svijeta.” Još jednom o H. Jaegenu. Nuićeva želja da se objavi barem jedna njegova knjiga na hrvatskom urodila je plodom. Nedavno je naime (1941.) u Sarajevu objavljen prijevod njegova djela *Tajanstveni život milosti*. Nuić obrađuje njegov život i apostolat, “njegov tajanstveni uspon Bogu” i njegove priručnike duhovnog života. Svetost se - kako reče papa Pio XI. - “dade spojiti sa svim zvanjima u svijetu i s njihovim dužnostima, samo ako ne prigrlimo nastranoga duha svjetskoga”.⁹⁰

O umjetnosti

Već smo vidjeli da je fra Arkandeo Nuić nekoliko školskih godina predavao povijest umjetnosti učenicima 8. razreda u širokobriješkoj gimnaziji. On je rado čitao tekstove o umjetnosti, a ponekad i pisao na tu temu.

- “Francuski romantici na spasavanju srednjovjekovne umjetnosti.” Nuić piše o veličajnosti gotskoga stila, osobito u građenju katedrala, te o šteti što je taj stil u 16. st., nakon četiri stoljeća, naprasno izbačen iz “mode” i ustupio mjesto antičkom grčko-rimskom stilu. “Ali Devetnaesti Vijek se povraća k renesansi, još malo pa će zakoračiti u srednji vijek žive vjere - ka gotskoj crkvi! (...) svakako je poetički romantizam urodio plodom za katoličku obnovu i zanimanjem za umjetničke tekovine kršćanske Evrope.” Potom navodi brojne francuske vrhunske književnike i pjesnike koji su se borili za zaštitu tih divnih spomenika kulture, crkava i dvoraca, a čije je rušenje i uništavanje započelo još s Francuskom revolucijom 1789. godine i nastavljeno kasnije. Osobito govori o Victoru Hugou i grofu Charlesu de Montalambertu. Upravo na grofovo ustrajno zagovaranje i sama se država uključila u zaštitu tako divnih povijesnih građevina i dokinula dotadašnji vandalizam. Prošao je i njegov prijedlog u Senatu da se historijski spomenici

88 Tekst objavljen u: *Kalendar sv. Ante* za prostu godinu 1939., Sarajevo, str. 153-154.

89 Tekst objavljen u: *Kalendar sv. Ante* za prestupnu godinu 1940., Sarajevo, str. 119-122.

90 Tekst objavljen u: *Kalendar sv. Ante* za jubilarnu godinu hrvatskoga naroda 1941., Sarajevo, str. 178-183.

oduzmu općinama i privatnicima i predadnu samoj državi na upravu, kako bi ih mogla zaštititi. Upravo njemu je bila povjerena i obnova katedrale Notre Dame u Parizu. Tako je upravo on “u svom životu najviše pridonio, da su se obnovile veze kršćanskih vjekova, osobito da se je devetnaesti povezao i oslonio na zdrave i uzvišene tradicije kršćanske umjetnosti srednjega vijeka.”⁹¹ Upravo se iz ovog članka može vidjeti sva Nuićeva načitanost, vrhunsko poznavanje povijesti i književnosti, te veoma lijepi stil pisanja.

- “Nova epoha u proučavanju religiozne umjetnosti.”⁹² Novo poimanje kršćanske umjetnosti koje započinje s 19. st. Tekst usko povezan s naprijed spomenutim. Opisuje najviše stanje u Francuskoj, ali se dotiče i naše sredine, osobito kad govori o kršćanskoj arheologiji, pa spominje don Franu Bulića.
- “Interes današnje publike za kršćansku umjetnost.”⁹³ U deset točaka obrađuje uzroke sve većega zanimanja publike za kršćansku umjetnost, i ne samo suvremenu, nego i onu stariju, ponajviše srednjovjekovnu. Brojne misli preuzima ili prerađuje iz naprijed navedenoga prvog teksta. O lošem ukusu, potom odgoju umjetnika i nakon toga odgoju klera i vjernika za lijepu umjetnost, kao i o društvima u Francuskoj i Njemačkoj koja njeguju lijepu crkvenu umjetnost.
- “Papinski Vatikan grad znanosti i umjetnosti.” Tekst o veličini - duhovnoj i umjetničkoj - papinskoga grada. Piše o veličanstvenim crkvama, arhivima i knjižnicama u Vatikanu.⁹⁴
- “Rafael Santi (1483-1952) slikar Vatikana (Prigodom 450-godišnjice njegovog rođenja).” Opširan i znalčki napisan tekst o jednome od najvećih slikara u povijesti svijeta.⁹⁵
- “Propast klasične umjetnosti i kršćanstvo.”⁹⁶ Nuić dokazuje da nije Crkva (kršćanstvo) kriva za nestanak poganske umjetnosti nakon Milanskog edikta 313. godine, kako je brojni i kroz prošlost i sada optužuju, nego da je dekadencija grčke i rimske umjetnosti počela prije toga, kao i da su za rušenje brojnih zgrada, među kojima i hramova i umjetnina kriva barbarska plemena na sjeveru, a ne Crkva. Možda je zanimljivo spomenuti da je ovo jedini Nuićev tekst u kojem se koristi Augustinovim *De civitate Dei* - djelom na kome je namjeravao doktorirati iz klasične književnosti, a nije uspio zbog nedostatka vremena. Kršćani su tražili samo da se hramovi zatvore, pogotovo “da nemoral ne imadne zakloništa u nji-

91 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 203-210.

92 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 356-361, 384-397.

93 Tekst objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 368-372; 1935., str. 11-19.

94 Tekst objavljen u: *Kalendar sv. Ante* za prostu godinu 1933., Sarajevo, str. 115-117.

95 Tekst objavljen u: *Kalendar sv. Ante* za prostu godinu 1934., Sarajevo, str. 92-96.

96 Tekst objavljen u: *Nova revija*, Makarska, br. 1/1934., str. 20-31.

ma”, ali ne i da se hramovi ruše. Bilo je, doduše, i takvih slučajeva, ali to su bile iznimke, kao i pretvaranje hramova u crkve.

Prijevodi

- R. Duverne, “Obiteljska sreća”. O rođenju i odgoju maloga braca u obitelji koja već ima tri kćerke. Roditelji ga žele odgojiti da bude “vrijedan čovjek” i ne žele da ga sestrice razmaze. Pripovijest o tome kako bi trebala izgledati skladna kršćanska obitelj i kako bi trebalo odgajati djecu u kršćanskom duhu.⁹⁷

Prikazi knjiga i članaka

Osobito je puno fra Arkandeo pisao o velikim svjetskim djelima, osobito na francuskom jeziku. Začudno je koliko je toga dobivao i pratio. Ovdje donosim najkraći prikaz, jer bi detaljniji prikaz zahtijevao puno više prostora.

- G. Bardy, *Litterature grecque chretienne*, Pariz, 1928. O velikim starokršćanskim ocima koji su pisali na grčkom jeziku.
- J. Calvet, *Litterature française (chretienne)*, Pariz 1929. O francuskim katoličkim piscima.⁹⁸
- “Patristika i redovnice.” Nuić s oduševljenjem piše kako je prof. Deferarri u Washingtonu pokrenuo ediciju “Patrističkih studija”, u kojoj objavljuje znanstvene studije - doktorate iz klasične kršćanske filologije, te kako su od 17 do tada objavljenih disertacija 10 izradile - časne sestre! Navodi njihova djela o sv. Ambroziju, sv. Augustinu i drugima, te potiče i naše profesore “kao što i kolege u Washingtonu i Parizu, da dadnu svojim đacima teme i iz ove epohe latinske i grčke”.⁹⁹
- Prikaz četiriju knjiga na francuskom jeziku: o suvremenoj kršćanskoj umjetnosti u Francuskoj (Maurice Brillant), o prikazima Gospinim u umjetnosti (Cecile Jelgot), pregled katoličke literature u Francuskoj od 1870. do tada (više autora), te uvod u kršćanstvo na književan način (Francis Jammes).¹⁰⁰
- Kolekcija *Bibliothèque Catholique des Sciences Religieuses*, izd. Bloug et Gay. Najava izdanja “najbolje, najpristupačnije biblioteke kao katoličke znanosti”, u valjda 100 sveščića.

97 Prijevod objavljen u: *Kršćanska obitelj*, 1939., str. 5-8, 40-41, 80-83.

98 Oba prikaza u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1929., str. 375-376.

99 Tekst objavljen u: *Nova revija*, Makarska, br. 2/1929., str. 199-200.

100 Prikazi objavljeni u: *Nova revija*, Makarska, br. 2/1929., str. 207-208, 211.

- Gabriel Brunhes, *La Foi set sa justification retionelle*, Pariz, 1928. Apologetsko djelo. “Zaista je Crkva vazda tvrdila, da vjera mora biti obrazložena i s razumom u sklad dovedena.”
- R. Plus, *La Sainteté Catholique*, Pariz, 1928. Autor obrađuje životnost Crkve i nutarnju snagu njezinih članova. Iznosi suvremene primjere svetosti.
- J. B. Senderens, *Création et Evolution*, Pariz, 1928., str. 160. Knjiga “koja nam je objektivno sve izložila redom i ukratko naredala teorije glede postanka ovoga svijeta, svemira, svih beskrajnih zvijezdanih svijetova. (...). Sve vapi potrebu jednog Boga, umnog i osobnog, Stvoritelja, ureditelja i uzdržitelja tolikoga sklada i vrtoglave beskonačnosti vasiona.”
- *Almanach Catholique Français*, Pariz, 1930., 448 str. “Vrlo zanimljiv i suvremen Almanah ovaj donosi nam svojim redom u 8 dijelova članke iz života religioznog, socijalnog, umjetničkog, književnog, znanstvenog i za život praktični lijepih stvari poučnih.”¹⁰¹
- Felix Vernet, *La spiritualité médiévale*, Pariz, 1929. Sinteza dosadašnjih radova na temu srednjovjekovne kršćanske duhovnosti.
- G. Bardy, *Littérature latine chretienne*, Pariz, 1930. Prikaz djela latinskih crkvenih otaca do Izidora Seviljskog.
- A. Leman, *L Église dans les temps modernes*, Pariz, 1928. Povijest Crkve od razdoblja renesanse do Francuske revolucije 1789. godine, osobito o protestantizmu i katoličkoj reformi.¹⁰²
- J. Dedieus, *L'Instabilité du protestantisme*, Pariz, 1928. Knjiga “iznosi unutarnje desolutno stanje protestantskih sekta, koje su se razvijale više pod pritiskom vanjskih sila i kolebale pod nestalnošću svojih načela”.
- Eduard Thamiry, *Les Fondaments de la Morale: morale naturelle et morale chrétienne*, Pariz, 1928. Apologetika kršćanskoga morala.¹⁰³
- Y. E. Masson, *Vie chretienne et vie spirituelle*, Pariz, 1929. Popularno-znanstveno djelo o duhovnoj književnosti u Francuskoj.
- *Nos jeunes. Manuel des Oeuvres de Jeunesse*, Pariz, 1929. Organizacija i djelovanje među katoličkom mladeži u Francuskoj.
- Paul Dabion, *L'Action Catholique*, Pariz, 1930. Knjiga o Katoličkoj akciji i svim njezinim sastavnicama.¹⁰⁴

101 Svih pet prikaza u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1930., str. 126-128.

102 Sva tri prikaza objavljena u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 159-160.

103 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 191-192.

104 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 255-256.

- Mgr. Legendre, *Le peys biblique*, Pariz, 1928. "Djelo za bolje upoznavanje svetih mjesta i prema tome za bolje razumijevanje svetih knjiga Starog i Novoga Zavjeta."
- L. Dennefeld, *L'Histoire des livres de l'Ancien Testament*", Paris, 1929. O kantskim knjigama Staroga zavjeta.¹⁰⁵
- Lemonnyer, *Theologie du Nouveau Testament*, Pariz, 1928. Prikaz teologije Novoga zavjeta po sinopticima, Ivanu i Pavlu.¹⁰⁶
- E. Amaun, *L' Eglise des premiers siècles*, Pariz, 1928. Rezime predavanja u Strasbourgu. Povijest Crkve od konca apostolskog vremena do crkvenog sabora u Carigradu.
- R. Jauin, *Les Eglises séparées d'Orient*, Pariz, 1930. Povijest i razvoj devet istočnih Crkava, te njihov odnos prema drugim Crkvama.
- J. Calvet, *Litterature française (chrétienne)*, Pariz, 1929. Razvoj kršćanske literature i gibanje katoličkih ideja u njoj.
- A. D. Sertillanges, *Velike teze tomističke filozofije (franc.)*, 1. od 12 svezaka, Pariz, 1928., 247 str. Autor je dominikanski učenjak koji daje pregled i sintezu "tomističke filozofije u glavnim tačkama (...). Djelce je napisano vrlo jasno u 8 poglavlja, gdje su poredani opet vrlo kratki, zgodni i pregledni članci o pojedinostima i o nekim pitanjima suvremenima - isporučujući tomistične misli s modernim filozofima."¹⁰⁷
- Priručnik za mlade kršćanske majke "Comment j'élève mon enfant", Pariz, 1932., 700 str. Tri osobe su izradile ovu knjigu kako bi pomogle u odgoju male djece mladim majkama, s tri različita polazišta, ali sva tri u kršćanskom duhu.¹⁰⁸
- Korizmene poslanice naših biskupa (hrv.). Prikaz korizmenih poslanica nadbiskupa Stadlera, te biskupa fra Joze Garića (B. Luka) i fra Alojzija Mišića (Mostar).
- Bihlmayer - Funk, *Kirchengeschichte I i II*, Paderborn, 9. izd., 1931.-1932. Deveto izdanje Funkove povijesti Crkve staroga i srednjeg vijeka, uz dopune K. Bihlmeyera.
- *Comment propager nos idées*, Pariz, 1933. Sedmi priručnik za katoličku elitu koja hoće da radi - i to u obliku manje pučke enciklopedije.
- G. Bardy, *L'Eglise à la fin du I siècle*, Pariz, 1932. Povijest kršćanstva u prvom stoljeću.¹⁰⁹

105 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 336.

106 Prikaz objavljen u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 368.

107 Sva četiri prikaza u: *Franjevački vijesnik*, Sarajevo, 1930., str. 399-400.

108 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 32.

109 Sva četiri prikaza u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 126-128.

- M. Viller etc., Dictionnaire de Spiritualite..., Pariz, 1932., str. 160. Prvi od predviđenih 20 sveščića Rječnika duhovnosti, koji će biti uključen u buduću enciklopediju. U uredništvu su tri vrsna stručnjaka za duhovnost, a tekstove resi “širokogrudnost”, pa će je rado čitati ne samo katolici, nego i drugi kršćani.¹¹⁰ Drugi svezak: Pariz 1937.¹¹¹
- Engelbert Krebs, Crkva i nova Europa (njem.), Freiburg in Br., 1924., str. 190. Šest propovijedi koje je održao poznati teolog E. Krebs. Za one “koji još iskreno traže Boga i duhovne vrednote”.
- P. Dausend (ur.), Liturgija u propovijedima (njem.) u 4 sveska. Liturgijske propovijedi.¹¹²
- Krsto Stošić, Jeruzalemska slava jednog Hrvata (hrv.). Knjiga je popularni životopis (tada) blaženog Nikole Tavelića.
- Jeronimski kalendar “Danica” za g. 1936. (hrv.). Ovo je 66. godište “Danice”, najpoznatijeg i najraširenijeg hrvatskog pučkog kalendara.
- A. Brennon, Celui qui nous aime, Pariz, VIII, str. 212. “Propovijedi presveto-me Srcu Isusovu za mjesec lipanj i za prve mjesečne petke.”¹¹³
- Kratki prikazi almanaha *Stopama otaca*, Mostar, 1935.; i francuskih djela: G. Desgippes, Etudes sur Pascal; Duplessy, Le Pain des Grands; R. Duverne, Quand le tête est droite; J. Moret, Par la Croix; A. M. P. Ingold, Général et Trappiste; R. P. Gabriel Bouffier, Anna-Maria Taigi; La Continuité pontificale.¹¹⁴
- Kratki prikazi: J. Delcourt, Deux saint anglais: John Fisher (1450-1535) et Thomas More (1478-1535); Dictionnaire de spiritualité...¹¹⁵
- Francuzi o stogodišnjici ilirizma (1835-1935), veliki prikaz (na 7 stranica) dva broja francuskoga *La monde slave* iz 1935. godine na temu stogodišnjice početka ilirskog pokreta, koji “službeno” započinje izdavanjem Gajeve *Danice* upravo te godine. Nuić je pročitao sve tekstove u navedena dva broja *La monde slave* i o svakome napisao nekoliko riječi. Većina autora su hrvatski povjesničari i književni kritičari, u manjoj mjeri srpski autori i strani slavisti.¹¹⁶

110 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 159.

111 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1938., str. 111.

112 Oba prikaza u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1933., str. 159-160.

113 Sva tri prikaza u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1935., str. 288.

114 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1935., str. 350-352.

115 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1935., str. 384.

116 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1935., str. 356-363.

- Kratki prikazi čak 9 knjiga na francuskom jeziku, a najopširnije: Jacques Maritain, *La philosophie de la nature*, Pariz, 1935.¹¹⁷
- Franjevačke odgojne konferencije u Americi (engl.). Riječ je o časopisu na engleskom jeziku *The Franciscan Educational Conferences*, koji godišnje objavljuju američki franjevci svih triju ogranaka, a tekstovi su nastali kao predavanja i rasprave nakon njih na odgojnim konferencijama koje su se održavale tri dana svakoga ljeta. Fra Arkandeo predstavlja najprije sv. VIII koji za temu ima "Ascezizam i misticizam sv. Franje Asiškoga", potom sv. VII na temu "Biblijski stručnjaci u franjevačkom redu", pa sv. IX na temu "Franjevačko propovjedništvo u prošlosti", konačno sv. X na temu "Srednjoškolski odgoj u klasičnoj književnosti". Ukratko predstavlja i sadržaj nekoliko svezaka časopisa *Franciscans Studies*, kojemu je ista uprava kao i *Konferencijama*. U zaključku kaže: "Vidimo, koliko američki franjevci mogu da rade i na književnom polju uza svu veliku žurbu i zaposlenost. Onako složni rad i skupno nastupanje braće, Franjinih sinova svih triju grana, ima nas veseliti i ujedno nam biti dobra lekcija, za što veću širokogrudnost, ne samo među nama samima, već i među članovima svih crkvenih redova, i svih katoličkih lajika, u današnje vrijeme poganske najezde. Neka se nastupa frontalno rame i rame. - Neka nam barem budu od duhovne koristi one neke franjevačke misli, iznesene ovdje s istom ljubavi kao što su iznesene u dalekoj Americi. Htio sam da se dalje čuje za njih, da se upoznadu i da ne ostanu bez odjeka ni kod nas, napose kod naše mladosti."¹¹⁸
- Kratki prikazi 4 knjige na njemačkom i 7 na francuskom jeziku.¹¹⁹ Nije sigurno jesu li svi njegovi, ali vjerojatno jesu.
- Kratki prikazi dvije knjige na njemačkom i pet knjiga na francuskom jeziku.¹²⁰ Nije sigurno jesu li svi njegovi, ali vjerojatno jesu.
- Novo godište Liturgijskog kalendara (hrv.); J. B. Chabot, *Litterature Syriaque. Sirijska književnost za šire slojeve*.¹²¹
- Henri Pradel, *L'education de la politesse*, Pariz, 1937. Kratki prikaz knjige o obrani principa uljudnosti, nasuprot današnjoj invaziji barbarstva.¹²²
- Kratki prikazi izdanja Društva sv. Jeronima 1938. i pet knjige na francuskom; opširnije o: J. Karst, *Littérature Georgienne chretienne*, Pariz 1934. - kratki uvid

117 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1936., str. 190-192.

118 Prikaz objavljen u almanahu hercegovačkih franjevačkih bogoslova *Stopama otaca*, god. II (1935./36.), Mostar, 1936., str. 87-95.

119 *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1937., str. 174-176.

120 *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1937., str. 239-240.

121 *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1938., str. 109-110.

122 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1938., str. 112.

u gruzijsku (georgijansku) kršćansku književnost, te *Classiques Larousse, Grand memento encyclopedique Larousse*, te Fr. De Sessevalle, *Histoire générale de l'Ordre de Saint Francois*, Pariz, 1937.¹²³

- Otto Bardenhewer, *Povijest starocrkvene literature* (njem.), sv. III (2. izd.), sv. IV, sv. V, Freiburg im Breisgau. Peti svezak objavljen je 1932. i s njima autor završava "svoju monumentalnu povijest starokršćanske književnosti grčke, latinske, sirske i armenske. Bardenhewer je na katoličkoj strani u tome zvijezda prvoga reda i čitavi je svoj učenjački život uglavnom posvetio starocrkvenoj literaturi."¹²⁴
- *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg im Br., 1938. Leksikon je tiskan u više svezaka, od kojih brojni premašuju i 1000 stupaca - ukupno preko 10.000 stupaca. "Divimo se ovome katoličkom i smjelom poduzeću kuće Herder u ovim teškim danima materijalne i zategnutosti političke, da se usudila na ovako kolosalno djelo, koje nemaju dosada drugi narodi katoličkog svijeta."
- *Christliche Kunst der Gegenwart*, Freiburg im Br., 1938. Pogled na današnje umjetničko stvaranje u katoličanstvu.
- Anton Koch, *Homiletisches Handbuch*, Freiburg im Br.
- "Herders Laien-Bibel."¹²⁵
- Prikazi pet knjiga objavljenih na njemačkom jeziku: o osam blaženstava, tj. o Isusovu Govoru na gori (Thaddaeus Soiron), o teologiji ignacijevskih duhovnih vježbi (Erich Przywara), o novom kršćanskom slikarstvu u Japanu (Sepp Schüller), o kršćanskoj umjetnosti u dalekim zemljama: Afrika, Južna Amerika, Indija, Java, Indokina, Kina i Japan (Sepp Schüller), o novoj kršćanskoj umjetnosti u Kini (Sepp Schüller).¹²⁶

Ostalo

- "† Fra Serafin Ćimino bivši general franjevački" (smrtopis).¹²⁷

*

Vrlo je vjerojatno da ima još Nuićevih tekstova do kojih nisam uspio doći, prije svega u *Novoj reviji*, koju su izdavali profesori Franjevačke teologije u Makarskoj, a za što bi trebalo još detaljnije pregledati sve brojeve. Također bi trebalo utrošiti

123 *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1938., str. 238-239.

124 Objavljeno u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1938., str. 303-304.

125 Prikazi objavljeni u: *Franjevački vijesnik*, Beograd, 1939., str. 173-176.

126 Prikazi objavljeni u: *Nova revija*, Makarska, god. XX, 1941., str. 76-79.

127 Objavljen u listu *Narodna sloboda*, god. X, Mostar, subota 26. svibnja 1928., br. 21, str. 2.

puno vremena u prelistavanje *Hrvatske straže*, koja je izlazila svakodnevno, a fra Arkandeo u svome Osobniku navodi da je neke tekstove objavio i u toj novini. Sve u svemu, još jednom podvlačim da svi njegovi objavljeni tekstovi svjedoče o njegovoj iznimnoj načitanosti, o profinjenom odnosu prema važnim temama u teologiji i umjetnosti, kao i o veoma lijepom stilu pisanja. On je bio pravi erudita!

Smrt

O smrti širokobrijeških franjevaca već je dosta napisano. Ipak ću ovdje načiniti nešto širi prikaz (nego kod ostalih fratara pobijenih 7. veljače 1945. na Š. Brijegu), kako bi se s jedne strane vidjela nastojanja - još uvijek! - ideoloških sljedbenika partizana-komunista, koji su zločin izvršili, a s druge strane istina, to jest stvarno stanje stvari. Poznato je da je partizanska propaganda odmah po užasnom ubojstvu franjevaca na Širokom Brijegu plasirala lažnu informaciju da su oni stradali u borbi, dakle noseći oružje i pucajući na partizanske snage, a ne da su ubijeni kasnije, nakon što je bitka bila završena, a njemačko-hrvatska vojska se povukla s položaja ispred i oko samostanskog kompleksa na Š. Brijegu.

Fra Arkandeo u komunističkoj literaturi

Možda bi ovdje zgodno bilo započeti s onim što o samome fra Arkandelu piše u partizanskoj i kasnije jugo-komunističkoj literaturi. Zanimljivo je da njegovo ime Viktor Novak na 1100 stranica svoje knjige *Magnum crimen*, u kojoj je ocrnio tolike divne likove Katoličke Crkve u Hrvata, uopće ne spominje. A to je najbolji dokaz da fra Arkandeo ni na koji način nije sudjelovao u političkom životu, a pogotovo da je na bilo koji način sudjelovao u zločinima ustaške vojske ili bilo kojim drugima.

Njegovo ime, štoviše, pojedinačno ne spominje čak ni šef podružnice UDB-e za Široki Brijeg Milan Mihaljević u članku za internu uporabu pod naslovom *Istorijat klera sreza Lištica* iz 1953. godine. Autor najprije piše o profesorima širokobriješke gimnazije od 1920. do početka rata 1941. godine, te navodi da su brojni od njih bili projugoslavenski orijentirani, manji broj prohrvatski. Uz ime fra Arkandela Nuića ne navodi nikakav podatak, što znači da je politički bio "nezanimljiv". No, za vrijeme rata, nastavlja autor, brojni su profesori okrenuli stranu i pristali uz ustaški režim. Navodi potom podatke o brojnim širokobriješkim profesorima, ali - nadasve zanimljivo - među njima fra Arkandela Nuića uopće ne spominje!¹²⁸ Dakako, oni nisu pristali uz režim, ali je većina radosno dočekala ostvarenje sna o osnutku samostalne hrvatske države. Ustaše nisu birali ni oni ni hrvatski narod, nego su ih na vlast

128 *Istorijat klera sreza Lištica* (1953.), str. 3, 6 (kopija u Arhivu Vicepostulature).

doveli Talijani, uz suglasnost Nijemaca. Neprijatelji hrvatske državnosti i slobode uvijek su izjednačavali - a to čine i danas - ustaški pokret i samostalnu hrvatsku državu, pa je njima i suvremena Republika Hrvatska “ustaška” država.

Svoju analizu navedeni šef UDB-e nastavlja sljedećim riječima:

Nebi se moglo govoriti o izuzecima njihovog neprijateljskog rada o saradnji sa ustašama ko i okupatorima. Oni su bili glavni centar za mobilizaciju omladine širokobriješkog sreza za regrutovanje u ustašku i njemačku vojsku. Njihova agitacija na raspirivanju šovinističke mržnje prema drugim nacijama bila je u punom jeku i njihovu zalaganju za saradnju sa okupatorom i ustaškim vlastima. Putem časnih sestara organizovali su žensku ustašku mladež od djevojaka iz mjesta i okolnih sela. Svi planovi koji su donošeni za odlazak u druge srezove na likvidaciju srpskoga življa nisu se mogli donijeti što nisu suglasni i prisutni oni bili. Njihovo sjemenište kao i gimnazija neprekidno su radila za cijelo vrijeme rata tj do konca 1944. godine. Svaki đak gimnazije morao je biti član ustaške mladeži i prilikom dolaska u školu ili to bilo van škole u prolazu pored građana nisu smeli nikakvi pozdrav upotrebljavati nego jedino “Spremni za dom Pavelića”. Takvu je direktivu dao odmah po oformljenju NDH direktor gimnazije Dr. fra Rade Vukšić. U posljednje vrijeme a tj kada je NOP uzeo svoj zamah uporno su agitovali na tome na razbijanju ideja pojedinih građana protiv NOB-e. Kada je NOV-a imala priliku da sa svojim dijelovima približi se u Zapadnu Hercegovinu, tada je 99% fratara uzelo oružje i rame uz rame sa ustaško-njemačkim i talijanskim vojnicima u bunkerima držali položaje prema ugroženim terenima od NOV-e. (...). Pošto je njih bilo na Širokome Brijegu u samostanu oko 30, isti su se naoružali i od crkve stvorili jednu odbrambenu tvrđavu koja im je služila u borbi protiv NOV-e nekoliko dana. Na čelu njih nalazio se i kao najistaknutiji fra Didak Čorić, profesor slavistike. U samostanu na Širokom Brijegu nalazili su se sledeći fratari, od kojih je većinom stradalo u borbi protiv NOV-e prilikom oslobođenja Širokog Brijega (...).¹²⁹

Navodi potom imena čak 30 fratara, profesora na Š. Brijegu, od kojih brojni u to vrijeme uopće nisu bili na Š. Brijegu, a neki nikada nisu bili profesori. Za pobijene se navodi da su ubijeni od strane Jugoslavenske armije “prilikom oslobođenja Š. Brijega”, a za fra Krešimira Pandžića se navodi da je bio “anglofil”, te da je “ubijen od strane naših jedinica (...) poslije oslobođenja Š. Brijega”.¹³⁰ No, što je više nego

129 *Istorijat klera sreza Lištica* (1953.), str. 7.

130 *Istorijat klera sreza Lištica* (1953.), str. 7-11. Koliko je precizan ovaj popis dovoljno govori činjenica da autor čak i za fra Fabijana Kordića, brata-laika, krojača, navodi da se “takođe nalazio kao profesor u gimnaziji Š. Brijeg” (str. 11), a za fra Dominika Mandića se navodi da je “1937 godine otišao (je) u Vatikan-Rim. Danas je kardinal i prvi Papin doglavnik” (str. 3). Mandić je u Rim otišao 1939. i bio je generalni defnitor Franjevačkog reda, nikada kardinal i pogotovo ne “prvi Papin doglavnik” (pri čemu baš i nije jasno što bi to bio “doglavnik”!).

zanimljivo, uopće ne donosi ime fra Arkandžela Nuića! Iako autor samo za fra Fabijana Paponju izrijekom navodi da je “s oružjem u ruci aktivno učestvovao u borbi protiv NOV-e”, te “kao takav ubijen od strane JA”, to ga ne priječi da donese sljedeći zaključak: “Prilikom oslobođenja Š. Brijeg od ustaških i okupatorskih jedinica 8 Februara 1945 godine, kao ustaški i njemački saradnici u borbi protiv NOV-e sa oružjem u ruci izginulo (*sic*) je viši (*sic*) broj fratara u samostanu, odnosno na položaju oko samostana Š. Brijeg. Kao što smo naveli da su Oni (*sic*) pretvorili crkvu i crkvene prostorije u bedem iza koga su se tukli protiv NOV-e i dole navedeni su izginuli na istom položaju” (...). Slijedi 31 ime, od kojih neki uopće ne postoje (fra Stanko Matijević, fra Marijofil Širić, fra Krsto Milalion, fra Rade Nušić, fra Andrija Jelić, fra Marijofil Pandžić, fra Jure Šušac, fra Inocent Sivrić, fra Serafim Markotić, fra Berislav Pandžić), a drugi nisu poginuli tu nego na drugim mjestima, dok neki uopće nisu poginuli (fra Vilim Primorac). Zanimljivo je da autor jedino fra Martinu Sopti (koji uopće nije poginuo na Š. Brijegu) navodi titulu “dr.”, makar je upravo on bio jedan od rijetkih širokobrijeških profesora koji nije bio doktor znanosti!¹³¹

Hercegovački franjevci u ratu

Ovakva neozbiljnost uratka, kao i bezbrojne faktografske pogreške već same po sebi bi bile dostatne da se uvidi kako tekst i nema svrhu prikazivanja istine, nego je obični ideološki uradak. O samom sadržaju da se i ne govori! Tvrdnja da su širokobriješki profesori bili širitelji šovinstičke mržnje prema drugim narodima, pogotovo da bi oni sami odobravali, štoviše predvodili zločinačke upade u srpska sela protivi se svemu onome što sačuvani dokumenti i svjedočenja đaka širokobriješke gimnazije, kao dakako i župljana, govore o profesorima i uopće o hercegovačkim franjevcima u vrijeme rata.

Ponajprije valja naglasiti da je dr. fra Dominik Mandić, generalni definator i ekonom Franjevačkog reda u Rimu, pisao bojna pisma i upozoravao da ne smije biti osvete i progona srpskoga, židovskoga i drugoga nehrvatskog stanovništva.¹³² U uputama franjevačkim provincijalima od 24. srpnja 1941. Mandić izrijekom navodi da se franjevci trebaju baviti -

“samo duhovnim i svećeničkim poslovima, a svjetovne i političke poslove da prepuste svjetovnjacima i njihovoj odgovornosti”; franjevcima je nadalje najstrože zabranjeno sudjelovati “u progonima Srba i Židova, u oduzimanju

131 *Istorijat klera sreza Lištica* (1953.), str. 9, 11.

132 Više o tome: Ivica ŠARAC, “Nezavisna Država Hrvatska i Katolička crkva u korespondenciji fra Dominika Mandića”, u: *Dr. fra Dominik Mandić (1889.-1973.)*, zbornik radova, prir. R. Jolić, Mostar - Zagreb, 2014., str. 393-408.

njihovog imetka, pokretnog i nepokretnoga, u iseljavanju Srba u Srbiju i naseljivanju Hrvata u dosadašnjim srpskim naseljima”; svakom je franjevcu zabranjeno biti “a/ u odborima i sudovima u istraživanju krivnje četnika i drugih Srba prema Hrvatima, te u izricanju kazne prema napred spomenutim, b/ u odborima i uredima za naseljavanje Hrvata u srpskim naseljima i na imanjima oduzetim Srbima, c/ u odborima i uredima za iseljivanje Srba i oduzimanje njihovog imetka”; franjevačkim župama, samostanima i provincijama izričito je naznačeno da ne smiju “primati na dar ni kupovati ni pokretna ni nepokretna dobra, koja su prije rata pripadala Srbima i Židovima”; provincijalima i uglednijim članovima provincija nalaže se “da ulože sve sile kod vlasti i vodećih ljudi u današnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da se ne čine osvete, da se ne progone nevini, da se ne oduzima imetak i ne vrši nasilno preseljivanje Srba iz njihovih dosadašnjih postojbina”; svim se franjevcima nalaže da “uzimaju u zaštitu progonojene Srbe i Židove i pred narodnim masama i pred državnim vlastima. Ukoliko mogu neka oci provincijali i samostanske starješine, oprezno i skrovito, i materijalno pomažu progonojenoj i potrebnoj braći Srbe”; franjevcima je zabranjeno na bilo koji način sudjelovati “u nasilnom i masovnom prevadjanju pravoslavnih na katoličku vjeru”, kao i primati na upravu neku pravoslavnu župu “sve da im je i preuzv. gg. mjesni Ordinariji ponude”. (...). U posljednjoj točki “Uputa” Mandić se dotakao i pitanja odnosa prema pojedinim franjevcima koji su se ponašali nedolično i neprimjereno svom pozivu: “Ako bi se koji franjevac, zanesen narodnom surevnošću ogriješio o dužnu snošljivost prema inovjercima i o kršćansku ljubav prema bližnjemu, ima se kazniti prema težini svoje pogreške, na prvom mjestu s premještajem u drugi kraj, gdje neće imati prigodu za slične prestupke.”¹³³

Hercegovački provincijal dr. fra Krešimir Pandžić već je 17. svibnja 1941. izrije kom upozorio hercegovačke franjevce “na mogućnost zaraznog utjecaja duha ovoga svijeta posebno u opojnim danima novostečene državne nezavisnosti”. Nakon što se, za razliku od Mandića, pozitivno odredio prema nastanku NDH, provincijal je Pandžić u okružnici od 17. svibnja markirao poziciju koju će Hercegovačka franjevačka provincija zauzeti prema novoj stvarnosti: “Naša provincija, kao i sva službena Crkva, ne silazi na političko tlo, ne preuzima odgovornost za političke čine, ali ostajemo uvijek, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, u životnoj vezi i s vremenitom sudbinom naroda.”¹³⁴

Nažalost, zbog nezrelosti vodstva novostvorene Nezavisne Države Hrvatske uskoro su započeli progoni Srba, Židova i drugih, pa tako i u Hercegovini, gdje su bili

133 Navod prema: I. ŠARAC, “Nezavisna Država hrvatska i Katolička crkva u korespondenciji fra Dominika Mandića”, str. 401-402.

134 Navod prema: I. ŠARAC, “Nezavisna Država hrvatska i Katolička crkva u korespondenciji fra Dominika Mandića”, str. 395.

ubijeni i neki pravoslavni svećenici i kaluđeri, kao i ugledniji Srbi, dok se ozbiljno radilo na iseljavanju Srba iz Hercegovine u Srbiju. Ovako sam o tome pisao predstavljajući javnosti knjigu dr. Ivice Šarca *Kultura selektivnog sjećanja*:

S druge strane, hercegovačko svećenstvo, kako biskupijsko, tako i franjevačko, kao i daleko najveći dio katoličkih vjernika, s grozom i strepnjom pa i krajnjom nevjericom je dobivalo šturu podatke o zločinima koji su počinjeni. Brojni su - kako autor dokumentira na temelju bezbrojnih svjedočanstava i izvorne građe - na sve načine pokušavali zaštititi nedužno srpsko pučanstvo u svojim mjestima, neki ponekada izlažući opasnosti i vlastiti život. A srpski ustanak povezan s Vidovdanom i ulaskom SSSR-a u rat s Njemačkom uskoro je pokazao da će stara mržnja između srpskoga i hrvatskog naroda biti sverazarajuća i s nesagledivim posljedicama: završila je konačno na "križnim putovima" hrvatskih vojnika i civila u proljeće 1945.¹³⁵

O tome da su brojni franjevci poduzimali sve što je u njihovoj moći da bi zaštitili progone postojati mnoštvo svjedočanstava. Tako se u ljetopisu franjevačkog samostana u Mostaru navode brojni primjeri zauzimanja za pravoslavni svijet, kao i za pravoslavne svećenike, ali i drskost ustaških dužnosnika, koji ponekad nisu željeli ni primiti svećenike u svoje urede. Navodi se također da su franjevci izdavali potvrde pravoslavcima o prijelazu u Katoličku Crkvu, samo kako bi prestali njihovi progoni. Navodim nekoliko bilješki iz toga vremena (1941.):

25. 6. Gvardijan [mostarski fra Vencel Kosir] išao na kotar da intervenira za uhapšene pravoslavne popove. Kotarski pretstojnik uputio ga je u ustaški stan, a stožernik ga nije ni primio.
26. 6. Svijet se zgraža radi progona Srba. Ustaše to opravdavaju tim, što Srbi, tobože, spremaju ustanak na Vidovdan. (...).
28. 6. Odlanulo narodu s duše, kad je čuo za proglas Poglavnikov, kojim se zabranjuje svako ubijanje. Koliko se čuje, ovaj dan nije nitko ubijen. U Bišini se bore četnici s vojskom i ustašama. (...).
16. 7. Navala u [župnom] uredu [župe sv. Petra i Pavla u Mostaru] pravoslavnik, koji mole prijelaz u Kat. crkvu.
17. 7. Još veća navala pravoslavnik za prijelaz.
19. 7. Dvoje pravoslavnik opozvalo prijavu za prijelaz.
20. 7. U Zagreb otputovao o. Leo Petrović, da se informira, kakva sudbina čeka one pravoslavne, koji prijeđu u Kat. crkvu [vezano za početak iseljavanja Srba s područja Hercegovine].
26. 7. Vratio se fra Leo iz Zagreba. Nikakve konačne odluke nije dobio.

135 Robert JOLIĆ, "Otvoreno o prvoj godini NDH", *Hercegovina franciscana*, br. 9, Mostar, 2013., str. 301.

31. 7. Počeli opet kupiti Srbe i komuniste. Odveden i pop Dušan Katić. O. gvardijan je išao na ustaški stožer da intervenira za njega.
1. 8. O. Mladen Barbarić išao je zapovjedniku bojnice g. Ivi Herenčiću, satniku, da intervenira za g. Dušana Katića, ali bez uspjeha.
5. 8. Prvi transport Srba otišao u Srbiju. Čuje se, da su jučer u Čapljini neki ubijeni. Svijet se zgraža nad zlodjelima. (...).¹³⁶

Detaljno se navedenom tematikom pozabavio dr. Ivica Šarac u iznimno vrijednoj studiji o prvoj godini rata u Hercegovini. O ulozi Katoličke Crkve u Hercegovini bavi se opširno i detaljno, a sve na temelju izvorne građe.¹³⁷ U zaključku navodi: "Nekoliko svećenika i redovnika ušlo je aktivno (s dopuštanjem i bez dopuštenja nadređenih instanci) u polje političkoga i svjetovnoga djelovanja, ali nije potvrđen nijedan slučaj organiziranja ili sudjelovanja u zlodjelima (kako je inače glasila službena verzija jugoslavenske historiografske literature). Službeni stav Biskupskog ordinarijata u Mostaru i Uprave Hercegovačke franjevačke provincije prema zbivanjima u proljeće i ljeto 1941. bio je primjeren poslanju Crkve, no to nije odredilo sudbinu velikoga broja svećenika i redovnika, stradalih u završnoj fazi rata ili neposredno nakon njegova završetka."¹³⁸

Detaljno se istom tematikom pozabavio i dr. Hrvoje Mandić u svojoj doktorskoj disertaciji o hercegovačkim franjevcima u Drugom svjetskom ratu. Donio je brojne primjere stvarne zaštite pogotovo pravoslavnoga stanovništva, ali i onih koji su simpatizirali partizanski pokret. Osobito spominje imena fra Lea Petrovića i fra Bonicija Rupčića, ali su u spašavanju sudjelovali i brojni drugi.¹³⁹ Na optužbe protiv fratara koje su stizale i do Rima pisao je provincijal dr. fra Krešimir Pandžić generalnom definatoru Reda u Rimu dr. fra Dominiku Mandiću 17. svibnja 1941. ističući kako se članovi Provincije nisu ogriješili niti o tuđu krv niti imovinu, te da su naprotiv mnogi od njih "spašavali živote, otirali suze, ublažavali bijedu i zalagali se za uklanjanje bezakonja. Sotonska zloba i ljudska ludost neće nas razumjeti. Dosta nam je savjest, da će nas Bog nagraditi i da nismo iznevjerili duhovnu baštinu sv. Franje."¹⁴⁰

136 Arhiv samostana i župe Mostar: Kronika samostana u Mostaru od 15. rujna 1940. - 18. 10. 1944., str. 9-10.

137 Ivica ŠARAC, *Kultura selektivnog sjećanja. Hrvati Hercegovine i Nezavisna Država Hrvatska. Od proklamacije NDH do talijanske reokupacije (travanj-rujan 1941.)*, Mostar, 2012., str. 247-302.

138 I. ŠARAC, *Kultura selektivnog sjećanja*, str. 305.

139 Hrvoje MANDIĆ, *Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Zagreb, 2021., str. 153-186 i passim.

140 Navod prema: H. MANDIĆ, *Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću*, str. 105.

Jesu li franjevci na Širokom Brijegu bili "legitimni vojni cilj"?

Ovdje bih se htio ukratko pozabaviti tvrdnjom - koja se do danas provlači u javnom prostoru među sljednicima jugo-komunističke ideologije, a ta je da su fratri na Š. Brijegu bili naoružani, te da su se s puškama u rukama borili protiv partizanskih jedinica, pa su prema tome bili i "legitimni cilj" vojnih operacija, što znači da su poginuli u borbi, a ne po svršetku borbe.

Dr. Ivica Šarac potrudio se otići u Beograd, gdje je u Vojnom arhivu pronašao nadasve vrijedne izvještaje partizanske provenijencije, koji su bili najplodonosniji i najkorisniji za konačno oblikovanje zaključaka o tome, jesu li fratri na Širokom Brijegu sudjelovali u borbama protiv partizana. Ni u jednome dokumentu partizanskih postrojbi koje su sudjelovale u borbama za Široki Brijeg nema o tome nikakva traga! Izvještaje su postrojbe slale svakoga dana nadređenim vojnim komandama i nema nikakve dvojbe da bi bilo kakvo fratarsko sudjelovanje u borbama bilo izriječom apostrofirano. No, o tome nema ni jedne jedine riječi. Ali se zato već sutradan u partizanskim novinama *Borba* pojavljuje vijest kako su fratri na Š. Brijegu poginuli s puškom u ruci. A to znači da je riječ o običnoj propagandi, koja nema nikakve veze sa stvarnošću.¹⁴¹

U najnovije vrijeme, s kraja proljeća 2019., bivši predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović - inače sin partizana Ante Josipovića - izjavio je u jednim novinama sljedeće: "Kad su partizani dolazili na Široki Brijeg, pružili su im (fratri) vrlo snažan oružani otpor i uključivanjem u ratna djelovanja bili su legitiman cilj vojnih djelovanja." Na to je odgovorio dr. Ivica Šarac i dokazao da je riječ o običnoj laži, koja se temelji na partizanskoj propagandi, a koja za cilj ima opravdati brutalna ubojstva nevinih ljudi. Budući da se Josipović poziva na naknadna sjećanja partizanskih boraca onih postrojbi koje su prve ušle na Š. Brijegu (Fabijan Trgo, Milan Rako, Nikola Anić) iz 12. dalmatinske partizanske brigade, Šarac navodi da je osobno tražio i našao izvorne dokumente tih postrojbi, i to u Vojnom arhivu u Beogradu: "Tamo sam pronašao nekoliko važnih dokumenata, koje tematiziraju upravo borbe od 6. do 8. veljače 1945. na Širokom Brijegu, ali u njima nigdje ni traga o onomu što su tvrdili i preuzimali jedan od drugoga Trgo, Rako, Anić i Josipović." Navodi da se ta teza o fratrima s puškama u rukama najprije pojavila u partizanskoj *Borbi* već 8. veljače 1945., a "taj je tekst tipično ratno-huškačka propaganda, prepuna brutalnih etiketiranja (bez ikakvih dokaza), kojoj je očigledna namjera bila prikazati sve franjevačke samostane u BiH kao 'ustaška legla', a franjevce kao navodne organizatore i predvodnike oružanih otpora partizanskim snagama. Članak u *Borbi* je zapravo nastao kao propagandna podloga s ciljem amortizacije i opravdanja masovnih i

141 Ivica ŠARAC, *Metastaze jedne revolucije. Uspostava komunističko-partizanske vlasti u zapadnim dijelovima Hercegovine (listopad 1944. - ožujak 1945.)*, Mostar, 2019., str. 189-280.

pojedinačnih odvođenja i ubijanja hercegovačkih (ali i bosanskih) franjevaca, koji su već bili u tijeku po Hercegovini i naročito na Širokom Brijegu.”¹⁴²

Postoje desetine svjedoka koji su u vrijeme borbi i granatiranja Š. Brijega bili skupa s fratrima skriveni u samostanskom i gimnazijskom podrumu, fratarskoj mlinici i hidrocentrali na rijeci Lištici ili pak u protuzrakoplovnom skloništu ispod samoga samostana. Oni su o tome izrekli brojne detalje da se u to ne može sumnjati. S njima su bili i brojni civili koji su se tu sklonili kao u najzaštićenija mjesta. Oni svjedoče da nitko od fratara nije ne samo pucao, nego niti držao pušku u rukama u vrijeme borbi.¹⁴³ Nadalje, većina fratara, i ako je služila vojni rok, bila je u bolničkim četama i nikada nije imala kontakta s oružjem, niti je znala njime rukovati. Štoviše, oni koji su bili vojni obveznici u vrijeme austrougarske vladavine nisu uopće niti služili vojni rok, jer je tako propisivao državni zakon. Jedan od takvih je bio i fra Arkandeo Nuić.¹⁴⁴ Teško je dakle zamisliti da na jednu dobro opremljenu vojsku pucaju fratri, koji uopće nisu znali rukovati oružjem. No, najbolji dokaz da nitko od fratara nije poginuo u borbi niti je bio “legitiman vojni cilj” jest način njihove smrti. Naime, po ulasku u protuzrakoplovno sklonište, i kasnije prilikom ekshumacije njihovih tijela, bilo je vidljivo da su svi ubijeni na isti način: metkom u potiljak.¹⁴⁵ Teško je zamisliti da bi baš svih njih 12 poginulo u borbama pogođeni metkom u potiljak, svi na isti način!

Ubojstvo franjevaca na Širokom Brijegu

Partizani su Š. Brijeg osvojili ujutro 7. veljače 1945. i po svemu sudeći već tada su počeli s ubijanjem. No, onda su se iznenada hrvatske (ustaške) postrojbe ponovno probile do samostana, te su se partizani morali povući. Jedan od ustaških vojnika navodi da su ušli u protuzrakoplovno sklonište i vidjeli unutra trojicu fratara ubijenih i spaljenih, te ih pokušali izvući vani, ali su uskoro partizani opet zauzeli prostor ispred crkve i samostana, te su se morali povući. Čini se da su trojica prvih ubijenih

142 Ivica ŠARAC, “Jesu li franjevci bili legitiman vojni cilj ili žrtve zločina?”, *Hercegovina franciscana*, br. 15, Mostar, 2021., str. 303-305.

143 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, passim.

144 U njegovom Službeničkom listu nalazi se i potvrda Mostarskog vojnog okruga od 7. prosinca 1932. da fra Arkandeo “nije služio u kadru u našoj vojsci, jer je narednjem Gosp. Ministra voj. i Mornarice (...) od 22/III 1922 god. oslobođen iz razloga što ga je prešla obaveza služenja u kadru bez njegove krivnje” (HDA: Službenički list fra Arkandela Nuića), što znači da u Habsburškoj Monarhiji nije služio vojni rok jer su svećenici bili oslobođeni od njega, a u novoj državi Kraljevini SHS već je prošao dob predviđenu za služenje vojnog roka.

145 Fra Hadrijan Sivrić: “(...) Svaki je fratar ubijen iz pištolja (ili puške). Otvor svakome na čelu je manji nego na zatiljku. Kod svakoga je otvor na istom mjestu ulazio i izlazio, što upućuje da je to sve rađeno iz neposredne blizine (...)” Podatci prema: J. TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 204-205.

bili fra Tadija Kožul, fra Borislav Pandžić i fra Arkandeo Nuić. Kad su utvrdili položaje, partizani su popodne nastavili s ubijanjem fratara, te ih ubili i spalili svih 12 koje su tu zatekli.¹⁴⁶ Prema izjavi koju je 25. svibnja 1991. dao Tofa Sofić iz Blagaja, “fratre na Širokom Brijegu u veljači 1945. ubili su Rajko Vukoja iz Splane (Bileća) i potporučnik Milivoje Drašković iz Gacka po nalogu Slobodanke Šakota iz Čapljine - sada žive u Beogradu. U to vrijeme štab OZNE je bio u Dabru... Oni su se s još dvadeset vojnika pomiješali u Dalmatinsku brigadu i izvršili ubojstva fratara.”¹⁴⁷

Đak Drago Šušak kasnije je posvjedočio: “Dva do tri dana nakon zauzeća gimnazijskog kompleksa sišao sam niz stube fratarskog protuavionskog skloništa s još nekim ženama. Nekoliko metara od ulaza u sklonište vidio sam skvrčena izgorjela tijela. Ne sjećam se koliko njih jer taj prizor nisam mogao gledati.” Umberto Lončar: “Sedmog kolovoza 1945. amnestiran napustio sam partizanski zatvor, te sam 26. kolovoza došao na Široki Brijeg. Zatekao sam sve devastirano. (...) zaprepastio sam se kada sam tamo ušao [u sklonište]. Fra Arkandelova glava na jednom jastučiću, a dolje sav izgorio. Fra Borislavljevo tijelo izgorjelo dok mu je jedna ruka neizgorjela i u njoj drži brevijar. Drugi su spaljeni...”¹⁴⁸

Fra Umberto Lončar kasnije se prisjetio da mu je fra Mirko Ćosić, jedan od rijetkih preživjelih, ispričao što je zatekao u skloništu, kad je tamo ušao, a toga su se prisjetili i drugi bivši đaci širokobriješke gimnazije:

Fra Umberto Lončar. Meni je rekao ovako: “Fra Arkandelova glava bila je na jastuku, a tijelo je izgorjelo. Borislav je izgorio dolje, a u ruci je držao brevijar.” To je sačuvano u Mostaru.

Fra Hadrijan Sivrić. Fra Arkandeo je umro jer je zagušen od dima i bio je posebno izdvojen. Bio je gore u sobici i tu su bila dva jastuka i vojnička cipela.

Fra Marko Dragičević. (...) Fra Arkandel je imao ruku na zatiljku i ležao je naznak. Do njega je ležao ili fra Tadija ili fra Dobroslav u sličnom položaju. Za fra Borislava sam rekao. I to su tri. Ostala devetorica su tri po tri. Oni su zapaljeni. Neki su nagorjeli, neki izgorjeli, a neki nisu nimalo nagorjeli. Kad je fra Blago [Karačić] ulazio, to je bilo kasno. Možda 1960. i neke. I ti si, fra Ferdo [Vlašić] bio. I vi ste te kosti stavili na jednu hrpu. Kad sam ja dolazio, prilično sam se na vas naljutio, jer se to trebalo snimiti prije pomicanja, ali vi ste iz velike ljubavi to pomaknuli. Čini mi se da ste našli duhansku kutiju.

Fra Viktor Kosir. Otac mi je pričao i to ima snimljeno. Fra Rufin je s njim razgovarao i ja sam to zapamtio. Fra Arkandeo leži i otac kaže u kojem mu je oku paučina.¹⁴⁹

146 Vidi o tome detaljnije ovdje u životopisu fra Tadije Kožula, str. 400-401.

147 Arhiv Provincije: Ostavštine fratara i posebni spisi, sv. B-23, mapa 1, f. 51.

148 Podatci prema: J. TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 204-205.

149 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 238.

Stradanja fra Arkandelove obitelji

Već je naprijed ponešto rečeno o fra Arkandelovoj obitelji. Sigurno je imao tri brata, o kojima i sam piše u svome Dnevniku, kao i barem jednu sestru, Jelenu, za koju kaže da se zaručila početkom 1919. godine.¹⁵⁰ Njegova majka Šima umrla je 12. prosinca 1918., čini se od španjolske bolesti, te je provincijal početkom 1919. obavijestio o tome humačkog gvardijana i odredio da se za nju izgovore propisane molitve.¹⁵¹ Otac mu je umro na sami Božić 1922. godine. Fra Arkandeo je sa Š. Brijega došao da ga vidi živa. Preminuo je dok je fra Arkandeo predvodio božićnu misu u drinovačkoj crkvi. Sutradan mu je upravo on vodio sprovod na drinovačkom groblju Bartuluša.¹⁵² Jedan od njegove braće otišao je u Ameriku 1907. i vratio se 1914. godine, taman pred početak rata. Sva trojica braće bila su regrutirana u vojsku, te su upućena na različita ratišta. Sva trojica su ipak uspjela preživjeti rat, iako je jedan bio ranjen; nakon što se oporavio kod kuće, opet je pozvan u rat i upućen na ratište. Krajem 1918. posjetila su ga dva brata koji su se vratili s bojišnice u Albaniji. Brat Jozo vratio se iz talijanskog zarobljeništva tek sredinom 1920. pa su se braća ponovno okupila na jednome mjestu nakon šest godina, od početka rata, u Drinovcima u lipnju 1920.¹⁵³

Možda bi ovdje bilo zgodno navesti i dopis Provincijalatu drinovačkoga župnika fra Mate Čturića od 6. listopada 1930., u kojem govori o velikoj nesreći koja je zadesila fra Arkandelovu braću: "Dne 3. o. m. izgorjela je kuća i sve, što je u njoj bilo, sinovima pok. Perka Nuića, braće Fra Arkandelove, a oca klerika Fra Anđelka. Samoga je duhana izgorjelo preko 15 kvintala. Ova familija jest najjači sadioc u ovoj župi. Štete ime preko 70 tisuća dinara. / Kako je ovo vrlo ugledna i dobra kršćanska familija, a ujedno najbliža rodbina dvaju članova naše provincije, molim preč. Provincijalat, da pomogne dobrim milodarom ovu vrijednu, ali unesrećenu obitelj."¹⁵⁴

Držim da je ovdje svakako vrijedno navesti i svjedočenje Ivana Šimića, rodnom iz Drinovaca, odakle je bio i fra Arkandeo. On navodi da su osim fra Arkandela partizani ubili i njegova bratića fra Anđelka,¹⁵⁵ kao i njegova mlađeg brata i još neke najbliže članove obitelji.

Tragedija mu je bila u obitelji. Njegov nećak, od brata sin, fra Anđelko, koji je poginuo u Sloveniji i s njim njegov mlađi brat, imao je hlače na sebi, neke

150 Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), f. 14 (Arhiv Vicepostulature).

151 Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), f. 13; Arhiv Provincije: SP, sv. 52, f. 20; dopis nedostaje, ali za nj znamo iz Urudžbenog zapisnika.

152 Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), f. 44.

153 Dnevnik fra Arkandela Nuića (1914.-1923.), ff. 1, 3, 11, 28.

154 Arhiv Provincije: SP, sv. 85, f. 4.

155 Njegov životopis vidi ovdje, str. 605-614.

oficirske, časničke. Jedan partizan mu kaže: “Predaj meni hlače!” On ga za kuk zaveže i prebije ga na licu mjesta. Od drugog i trećeg brata njegovoga, poginuo je još po jedan sin, tako da je njih iz te kuće poginulo pet. Nije nitko ostao iz te kuće nego fra Arkandželov brat, koji je studirao u Austriji. I on je nakon rata otišao u Brazil. On je jedini živ. U toj kući nema nikoga, iako je to bila jedna od najpoznatijih kuća, nakon Filipa Božanića. To ga je do temelja uništilo. Taj jedan nećak, taj Srećko što je živ, on je jedne godine sa ženom išao na put oko svijeta. Putovali su 40 dana i spustili su se u Dubrovnik. Nije htio izići iz carinske zone: “Ne mogu ja, kad se sjetim!” Tako da je ta obitelj nastradala Bože sačuvaj!¹⁵⁶

Dr. fra Robert Jolić

156 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 101.

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.